

Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)

KENAN DEMİR^a

Geliş Tarihi: 08.02.2016 | Kabul Tarihi: 29.04.2016

Öz: II. Mahmud zamanı birçok konuda yenileşme ve değişimlerin yaşandığı dönem olduğu gibi basındaki ilk örneklerin görüldüğü yıllardır. Osmanlı'nın gazeteyle tanışmasından sonra ilk dergi örneklerinin çıkması zaman almış, 1849'da tıp alanında yayım yapan Vaka-yı Tıbbiye Osmanlı'da yayımlanan ilk dergi olmuştur. 1860'lı yıllar gazete ve dergilerin kamuoyunu oluşturduğu ve gerçek anlamda kamuoyunun görüldüğü yıllar olmuştur. Bu dönemden itibaren Osmanlı'da farklı konularda birçok dergi çıkmaya başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde, basında sıkı bir denetimin görülmesine karşın dergicilik bu dönemde başta edebiyat ve ziraat sektörleri olmak üzere önemli bir gelişme göstermiştir. II. Meşrutiyet yıllarından sonraki süreçte dergicilik altın çağını yaşamış, önceki döneme göre yaşanan görece özgürlük ortamı nedeniyle dergilerde birçok tartışmalar yaşanmış ve bu da dergiciliğin gelişimine önemli bir etken olmuştur. Bu çalışmada 1850'li yıllardan 1923'e kadar Osmanlı'da çıkan dergilerin hangileri olduğu tespit edilmiş ve bu dergilerin yayım politikaları ve içerikleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, dergi, gazete, II. Abdülhamid dergiciliği, II. Meşrutiyet dergiciliği.

^a İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü | yusufkenan82@hotmail.com

Rising and Evolution of Magazine Publishing in Ottoman (1849-1923)

KENAN DEMİR

Received: 08.02.2016 | Accepted: 29.04.2016

Abstract: Just as the reign of Mahmud II is a time of innovation and change in many respects, it is also when first examples of press have been observed. Although it has taken some time for journals to be published after the Ottomans were first introduced to the newspaper, the first journal, *Vaka-yı Tıbbiye*, was published in the field of medicine. 1860s were the years in which newspapers and journals have created public opinion and when public opinion was observed in real terms. After this period, many different journals on different topics were published in the Ottoman Empire. Despite rigorous inspections during the time of Abdulhamid II, journalism has shown important developments, especially in the fields of literature and agriculture. Journalism has lived its golden years during the 2nd Constitutionalism (II. Meşrutiyet) and because of the relative environment of freedom experienced at this time compared to the previous period, many debates have taken place in the journals, which have been an important contribution to the development of journalism. In this study, the journals published in the Ottoman Empire between 1850 and 1923 were identified and the publication policies of the journals as well as their contents have been provided.

Keywords: Ottoman Empire, journal, newspaper, journalism of Abdulhamid I.

Giriş

II. Mahmud zamanında İzmir'de yabancı kişilerin çıkarttığı gazetelerin dönemin siyasi mevzularına değinmesi ve gazetelerin siyasi konuları aktarması ve gazetelerin devletlerin politikalarını gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olarak görüldüğünün anlaşılması nedeniyle dönemin sultanı II. Mahmud gazetenin işlevlerinden faydalanmak amacıyla ilk gazete örneklerini çıkartmaya başlamıştır. İlk gazetenin çıkmasından sonra belirli bir görüşü ve fikri aktarmak ve bir konuda ayrıntılı ve derinlemesine analizler yapmak amacıyla ilk dergiler de çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı'da yayımlanan ilk süreli yayınlar kendilerini gazete olarak adlandırılmasına karşın bu yayınları tam şekilde gazete olarak nitelendirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada dergilerin doğuşu ve gelişimine değinmeden önce gazete ve dergi tanımları yapılarak bunların özellikleri aktarılmış ve Osmanlı'da gazete ve dergi ayrımının ne olduğu verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'da ilk gazetelerin ortaya çıkmasından sonra 1849 senesinde ilk dergi olan Vaka-yı Tıbbiye yayımlanmış, bu ilk dergiden sonra ardı ardına birçok dergi yayını görülmüştür. Bu çalışmada dergicilik olgusu açıklanmaya çalışılmış, ilk dergi örneklerin hangilerinin olduğu tespit edilmiş ve hangi konularda ne gibi dergi örneklerinin görüldüğü belirtilerek bu dergilerin yayım politikaları ve içerikleri kısaca açıklanmıştır. Çalışmada tasvir yöntemi uygulanmış, Osmanlı'da yayımlanan dergiler tarihsel süreç dikkate alınarak aktarılmıştır.

1. Dergi ve Gazete Tanımları

Osmanlı'da yayımlanan basılı organlar için kullanılan tanımlamalar çeşitlilik göstermiş; gazete, dergi, jurnal, mecmua, mevku-te, risale ve ceride gibi isimler verilmiştir. (Kahraman, 2003/a: 122) İlk basın organları olan Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr yayımları gazete olarak bilinmekte ve adlandırılmaktadır. Ama bazı süreli yayınlar kendilerini gazete olarak adlandırmakla birlikte ağırlıkla dergi formatında bir yayım politikası izlemiştir.

Osmanlı'da yayımlanan süreli yayımların dergi mi, gazete mi olduğunu daha iyi anlayabilmek için dergi ve gazetenin ne olduğunu belirtmemiz gerekir. Düzenli aralıklarla yayımlanan, farklı ilgi alanlarına ilişkin haber, makale, deneme, inceleme, araştırma ve eleştiri yazıları ya da belirli konulara yönelik derlemeleri içeren süreli yayıma dergi denir. (TDEA, 1994: 144) Yazarların makale ve denemelerini bir araya getiren dergiler gazetelerden farklı olarak ciltli olup bir kapağı mevcuttur. Kapakta genellikle bir fotoğraf, resim ve çizim yer alır. Dergiler haftada bir, iki haftada bir, ayda bir, yılda dört kez gibi belirli aralıklarla düzenli olarak yayımlanırlar. (Gönenç, 2006: 8) Bir süreli yayımın dergi olarak algılanabilmesi için beş temel özelliği barındırması gerekir: 1. Düzenli bir yayım aralığında olması, 2. İçinde okunacak metinlerin bulunması, 3. Okurlar tarafından talep edilerek bir ücret karşılığında satın alınması, 4. Herhangi bir süreli yayımdan bağımsız olarak çıkması, 5. Ciltli olması. (Yapar, 2000: 68-69)

Derginin, kitapla gazeteden farklı bir işlevi bulunmaktadır. Kitap, uzun süreli bir okumayı gerektirmekte, gazete ise konuyu ana hatları ile vermekte ve kısa sürede bitmektedir. Oysa dergi, konuları ayrıntılı olarak okurlarına sunmaktadır. (Gönenç, 2006: 5)

Diğer bir süreli yayım olan gazetenin esas özelliği haber vermek amacıyla siyasî, iktisadî, edebî, dinî, kültürel ve sosyal her çeşit konuda yorumlu ve yorumsuz bilgi vermekte, yazı ve fotoğraflarıyla okuyucuyu bilgilendirmekte, büyük sayfalar halinde, günlük ya da haftalık olarak düzenli aralıklarla çıkmaktadır. (Girgin, 2003: 64-65) Gazete, en dayanıksız tüketim ürünlerinden daha çabuk değerini ve tazeliğini kaybeden bir üründür. Belirli bir zamanda değerini ve satılan gazete, birkaç saat sonra yayımlandığı haberler bayatladığı için değerini kaybeder. Olayların haber değerini kaybettiğinden itibaren gazete, kâğıdının ağırlığı olan değere bile satılamamaktadır. (Denoyer, 1963: 14)

Dergicilik ve gazetecilik genellikle karıştırılan iki kavramdır. Temelde her iki dalın da işlevi aynı olup amacı halka haber ulaştırmak ve halkı bilgilendirmektir. Bununla birlikte işlevi ve içerikleri açısından önemli ayrımlar bulunmaktadır. Gazete ve dergi arası-

daki en önemli ayırım yayım aralığıdır. Gazeteler günlük olarak yayımlanır. Oysa dergi belli bir zaman aralığında yayımlanır. Bu da dergicilik ve gazetecilik sektörlerinin habere yaklaşım açısından farklılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Gönenç, 2006: 10) Dergilerin en ayırıcı özelliği, haberler üzerine ayrıntılı ve derinlemesine analizler yapmasıdır.

Dergicilikte zaman sorunu bulunmadığından doğru zaman ve doğru yöntem üzerinde durulmaktadır. Oysa gazetecilikte zaman önemlidir. Bu nedenle bir haber yakalanır yakalanmaz, haber atlamamak amacıyla, doğru zaman ve doğru yöntem gözetilmeksizin harekete geçilmektedir. Bu durum içerik açısından dergilerin konuları ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmaktadır. Derginin tüketilme süresi daha uzun olduğu için yazılarda ve fotoğraflarda kalıcılık ve çekicilik ögesinin ön plana çıkarılması önemlidir. Yani mizanpaja, yazılara, fotoğraflara özen gösterilmelidir. (Gönenç, 2006: 10-11) Gazete ve dergi arasında kullanılan dil açısından da farklılıklar bulunmaktadır. Günlük gazetelerde sade ve anlaşılabilir bir dil kullanılmaktadır. Oysa dergideki yazılar akıcı ve sürükleyici bir dille yazılmaktadır. (Gönenç, 2005: 25)

2. Osmanlı'da Dergi-Gazete Ayırımı

Osmanlı'da çıkan süreli yayımların kendilerine gazete ve dergi ismi vermelerinde farklı tanımlamalar ve uygulamalar görülmüştür. Mesela, Vasıta-ı Servet dergisinde geçen gazete sözcüğünün bugünkü anlamda kullanılmadığı belirtilmelidir. Dergide yayımlanan tavuk kolerasına ait bir çevirinin '15 Nisan frengi taribli Ziraat Gazetesinden' yapıldığı bildirilmiş, diğer bir yazıda 'Journal de Medecine Veterinaire Militaire'nin' çevirisinde Journal sözcüğü gazete olarak alınmıştır. Benzeri olarak çeşitli sayılarda görülen çevirilerin yapıldığı yabancı dergilerden gazete adıyla bahsedilmiştir. Bu örnekler bize ilk dönemde süreli yayımların kendilerini ifade hususunda bazen gazete, bazen de dergi olarak ifade ettiklerini gösterir. (Dinçer, 1976: 74)

Batı'daki gazetecilik teşebbüsleri ifade özgürlüğünün yayılması mücadelesinde, 18. yüzyıldan başlayarak önemli bir hareket alanı

olmuştur. Osmanlı'ya bakıldığında ise, bu faaliyetlerin iktidar erkini elde tutan yönetici kesimin sürekli egemenliği altında geliştiği ve korunup kollandığı görülür. İlk kez, II. Mahmud devrinde Türkçe gazetenin yayımı da devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Oysa Batı'da, gazetecilik genelde özel girişim niteliğinde gerçekleşen bir faaliyet olarak göze çarpmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse Batı'da ve Osmanlı'da gazete ve dergilerin ortaya çıkış koşulları ve gelişme çizgisi farklı şartlar altında gerçekleşmiştir. (Özgen, 2004: 12) Gazete ve dergi gibi süreli yayımları ile Osmanlı'nın tanışmasında Fransa önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı'da gazete ve dergilerin yayımı Fransız modeline göre hazırlanmıştır. Aynı zamanda basını denetim altına almak için oluşturulan düzenlemeler ve kurallar da yine III. Napolyon'un Fransa'da uyguladığı düzenlemeler örnek alınarak yapılmıştır. (Gönenç, 2004: 98)

Batı dünyasında görülen değişimler, Osmanlı devletinde görülmemiştir. Batı'da gazetecilik faaliyetleri doğal bir gelişme çizgisini takip ederken, Osmanlı devletinde gazete ve dergiler büyük ölçüde devletin gölgesi altında faaliyet göstermişler, bunun dışına çıkmak isteyen gazeteciler ve basın kuruluşları ağır baskılara maruz kalmışlardır. Bu baskılar iktidarda kim olursa olsun her zaman görülmüştür. II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki dönemlerinde görülen sansürler bunun en canlı delilidir. Örneğin II. Abdülhamit döneminde, basın üzerinde sansür mekanizması şiddetli bir şekilde uygulanırken onun iktidarını devirip özgürlük vaadi ile iktidar olan İttihat ve Terakki Fırkası yönetiminde de bu tarz baskılar vuku bulmuş, hatta bu baskılar aşırı boyutlarda görülmüş ve siyasi nedenlerden dolayı gazeteci cinayetleri bile gerçekleşmiştir. (Özgen, 2004: 9)

1860'lı senelerde gazete ve dergilerin haber vermektan çok bir eğitim aracı olduğu düşüncesi hem gazetecilerde, hem de devlet yöneticilerinde hâkimdi. (Koloğlu, 2010/a: 154-161) II. Mahmud döneminden itibaren ehemmiyet verilen ilk tahsil hususunda gazetenin önemli bir işlevi olmuştur. Gazete ve dergiler, halka okuma zevkini aşılamıştır. Gordlevski, Tasvir-i Efkâr'ın bazı sayılarının 20.000 sattığını dile getirmiştir. Gazete vasıtasıyla o zamana kadar

belirli ve kapalı bir zümrenin imtiyazı olan fikir ve edebiyat, halkın malı olmaya başlamıştır. (Tanpınar, 2012: 251-252) Pek az istisna dışında dönemin gazetecileri memurlardan çıkmış, bu da merkeziyetçi politikaların devam etmesini sağlamıştır ama hükümetin politikalarına yönelik eleştiriler de görülmeye başlamıştır. (Koloğlu, 1994: 70) II. Abdülhamit döneminde iletişim hızla artmış ve görülen yeni orta sınıflı konumunu sağlamlaştırmak ve siyasi-sosyal sisteme kendi entelektüel damgasını hissettirmek için, bu yeni kitle iletişim araçlarını kullanmıştır. Bu dönemde gazete, dergi ve kitap fiyatları düşmüş ve okuryazarlık belli bir elit tabakanın tekelinden çıkarak alt tabakalara doğru yayılmaya başlamıştır. Toplumsal hareketlilik artıkça iç ve dış haberler gittikçe daha çok sayıda insana ulaştı. (Karpat, 2005: 216) II. Meşrutiyet'e kadar; İstanbul'da yayımlanan dergiler, siyasi konulara dokunmadan, eğlendirici ve vakit geçirici niteliklerini sürdürmekteydi. (Günyol, 1986: 12) II. Abdülhamit döneminde bir iki gazeteci dışında bu meslekten geçinebilen ve sadece bu mesleği icra eden fazla kimse yoktu. Devlet, sivrilen yazarlara resmi dairelerde memurluk vermiş, böylece gazetecilerin iktidara bağımlı halde yaşamalarını sağlamıştır. (Koloğlu, 2010/b: 191-196) Bu dönemde gazeteciliğin bir meslek haline gelmesinde önemli gelişmeler görüldü. Öncelikle İstanbul ve taşra muhabir örgütlenmesi sağlanarak haber akışının hızlı ve doğru bir şekilde yapılması sağlandı. (Koloğlu, 1994: 70) Süreli yayımlarının gelişmesi, gazete, dergi ve kitapların gittikçe kolay bir şekilde ve uygun fiyatlara elde edilmesi ve okur sayısının zamanla artması halkın çok çeşitli fikirleri öğrenmelerini mümkün kıldı. (Karpat, 2005: 243)

3. Osmanlı'da Çıkan İlk Dergiler

Osmanlı'da gazete ve dergiler siyasî ve iktisadî olaylar hususunda halkı aydınlatmak ve kamuoyuna istikamet vermek amacıyla değil, hükümetin yaptığı faaliyetleri halka bildirmek amacıyla ortaya çıkmışlardır. (Günyol, 1993: 367-368) Osmanlı'da yayımlanan ilk dergi 26 Mart 1849'da yayımlanan Vaka-yı Tıbbiye adlı dergidir. Dergi, 2-4 sayfa halinde çıkmış ve yayımlanan yazılar imzasızdır. Dergide mürver ağacı kabuğunun sağlık açısından nasıl kullanılacağını açıklayan bir çeviri, Süleymaniye akıl hastalıkları kurumu ile

ilgili istatistikî bilgiler ve uygulanan tedavi yöntemleri, havanın insan vücudu üzerindeki tesirleri gibi yazılar yer almıştır. 600 abonesi olan dergi, üç sene yayımlandıktan sonra kapanmıştır. (Varlık, 1985: 112)

1862 senesinde ise Münif Paşa'nın kurduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Derneği'nin yayım organı olarak yayımlanan Mecmua-ı Fünun (1862) çıkmıştır. (Çavdar, 1982: 83-98) Mecmua-ı Fünun'da yayımlanan makaleler Batı düşüncesini öğretmek amacıyla kaleme alınmış olup bunlar Avrupa'da önemli bir kısım dergi ve kitaplardan belirli bir programa dayanmadan ve Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartların ihtiyaçlarının göz önüne alınmadan yapılan tercümelerden oluşmuştur. (Uçman, 2003: 270) Dergi, Batılılaşmayı savunmuş, halkın tanımadığı kurum ve kavramları halka tanıtmaya ve onları bu hususta bilgilendirmeye çalışmayı kendisine vazife edinmiştir. (TDEA, 1986/b: 175) Batılı kavram ve terimlerin Türkçelerinin bulunması ve bunların kullanılması için büyük bir gayret sarf etmiştir. Bu nitelikleri yüzünden Mecmua-ı Fünun ansiklopedik bilgi veren dergi olarak adlandırılmıştır. (Toprak, 1984: 14) Dergide Avrupa'da örnek olarak benimsenen Revue des deux Mondes isimli derginin yansımaları gözükmiştir. (Erginöz, 2008: 186-192) Mecmua-ı Fünun'da, yayımlanan makalelerde ele alınan belli başlı konular başta pozitif ilimler olmak üzere tarih, coğrafya, felsefe, arkeoloji, eğitim, iktisat, maliye, sanayi, şehircilik, sağlık, basın, politika ve kısmen edebiyattır. (Koloğlu, 2010/b: 179)

Mustafa Refik tarafından 1863 yılında çıkarılan Mir'at ilk resimli dergi olarak bilinmektedir. Dergi sadece üç sayı yayımlanabilmiştir. (Jeltjakov, 1979: 57) 1863 senesinde Cemiyet-i Kitabet tarafından çıkarılan Mecmua-ı İber-i İntibah çıkmıştır. Dergi sekiz sayı yayımlandıktan sonra kapanmış, 1865 senesinde Mecmua-ı İbretnüma adı ile tekrar yayımlanmıştır. (Varlık, 1985: 114) Harbiye Nezareti tarafından 1864'de çıkarılan Ceride-i Askeriye ilk askeri dergi olmuştur. (Ertuğ, 1959: 180) Dergide bilimsel yazılara yer verilmiş, haberler ve askeri bilgiler genellikle kroki, çizelge, resim ve haritalarla da zenginleştirilerek verilmiştir. (Tunalı, 2005: 197-198) 1865'de yayımlanan Takvim-i Ticaret ise ülkede iktisat ve ticaret

sorunlarını konu alan önemli dergilerdendir. (Baykal, 1990: 67) Doğrudan devlet politikalarıyla ilgili hiçbir yayına sütunlarında yer vermeyen Takvim-i Ticaret, dini konulara da mesafeli durmaya çalışmıştır. (Yazıcı, 1999: 61-62) 1867 senesinde yayımlanan Tuhfetü'l Tıb dergisi tıp alanında yayım yapan önemli bir dergidir. On beş günde bir on beş sayı yayımlanan derginin çıkarılış amacını modern tıp bilgileri ve çeşitli hastalıkları okuyuculara aktarmak, bu hastalıkların iyileşmesinde gerekli tedavileri göstermek olarak belirtmiştir. Dergideki yazılar daha çok kadınların üretme ve doğum ile ilgili hastalıklar ve çocuk hastalıkları ile alakalıdır. (Altıntaş, 2001: 21-26)

İlk çocuk dergisi ise 1869 yılında bir Terakki gazetesinin haftalık eki olarak çıkan Mümeyyiz'dir. (Nüzhet, 1931: 51-52) Eğitim ve terbiye amacıyla yayımlanan Mümeyyiz'de, küçük hikayeler, eğitici yazılar, hikayeler, çeşitli okullardan haberler, okuyucu mektupları gibi konularda yazılar mevcuttur. (Okay, 1998: 139) Mümeyyiz, bazı sayılarını özel sayı olarak yayımlamış, özellikle 17. sayı ile çıkan özel sayısı toplumsal dayanışmayı sağlamak, fakir ve kimsesiz çocuklara yardımda bulunmak amacıyla çıkmıştır. (Bayram, 2005: 2) Osmanlı'da yayımlanan ilk kadın dergisi ise Terakki gazetesinin eki olarak 1869 senesinde çıkan Terakki-i Muhadderat'tır. Dergi, kadının kimlik sorununu gibi hususları sorgulamadan kadınların aklen ve bedenlen zayıflığını belirtmiş, bu doğrultuda kadınların eğitilmesini kendisine vazife edinmiştir. Dergide yayımlanan yazıların çoğu okuyucu mektupları ile diğer gazete ve dergilerden iktibas edilen yazılar oluşturmuştur. Dergide okuyucu mektupları dışındaki yazılarda kadın yazar ismi görülmemiştir. (Yaşar, 2003: 98-100) 1860'lı yıllarda çıkan diğer önemli dergiler arasında Ayine-i Vatan, Muhip, Mecmua-ı Maarif gibi örnekler sayılabilir. (Parmaksızoğlu, 1959: 18-20)

Dergicilik, 1870'li yıllarda önemli bir gelişim göstermiştir. 1870 senesinde Teodor Kasap tarafından Diyojen adlı ilk siyasi mizah dergisi yayımlanmıştır. (Özdiş, 2010: 81) Dergi, çıkış amacını kamuoyu ve hükümetin amaçlarını dile getirmek, ahlak, terbiye ve değerlere yabancı olan şeylere tariz ve istihza ile hazır cevaplar

vermek olarak açıklamıştır. (Gündoğdu, 2009: 54-55) Dergide, komik muhavereler, fıkralar, kadın, toplumsal eleştiri, sosyal meseleler, İstanbul'da kolera salgını, tenkit ve öneriler gibi konularla ilgili yazılar yer almıştır. (Doğramacıoğlu, 2012: 398) Yurt dışına kaçan Ali Suavi'nin Ulum dergisi dönemin fikir dergiciliğinde önemli bir örnektir. Derginin eki olarak bilimler üzerine detaylı bilgi içeren bir ansiklopedi veren Ulum, Vaka-yi Tıbbiye'nin başlattığı ve Mecmua-ı Fünun'un geliştirdiği ansiklopedist geleneği sürdürmüştür. (Toprak, 1984: 15) Hadika, bu dönemde çıkan teknik ve sanayi konularına ağırlık veren süreli yayımlardandır. İmtiyaz sahipliğini Aşir Efendi'nin yaptığı dergideki yazıların çoğu imzasızdır. Özellikle ekonomiye dair makaleler yayımlanmasına rağmen okurlar tarafından rağbet edilmediğinden bir yıl sonra kapanmak zorunda kalmıştır. (Yazıcı, 1997: 18)

1872 senesinde Ahmet Mithat Efendi tarafından on beş günde bir yayımlanan Dağarcık dergisi on sayı çıkmıştır. (TDEA, 1977/c: 181) Dergide edebiyat, fen, felsefe gibi konularda telif ve tercüme makaleler yayımlanmış, yazılarla materyalist düşüncesini halkın anlayacağı şekilde sade ve gündelik dil kullanarak aktarılmıştır. (Saridoğan, 2014: 140) 1873 senesinde Teodor Kasap tarafından yayımlanan Çingiraklı Tatar dönemin önemli mizah dergilerinden biridir. Dergi, sadece Türkçe değil, Rumca, Ermenice, Bulgarca ve Fransızca olarak yayımlanmıştır. Dergi, 'Varaka' başlığı altında okuyuculardan gelen mektupları yayımlamış, gerektiğinde bunlara yanıt vermiştir. Dergide, siyasi, sosyal, moda, ev hayatı gibi konularda birçok karikatür yayımlanmıştır. (Üyepazarcı, 2002: 34-36) 1873 yılında ilk magazin dergisi Cüzdan yayımlanmıştır. (Büyükbaykal, 2007: 53) Cüzdan, siyaset, felsefe, fen, tarih, tiyatro, hikaye, biyografi gibi konularda yayım yapan bir dergidir. (Varlık, 1985: 114) 1870 senesinde yayımlanan diğer dergi örnekleri ise şunlardır: Ravzat'ül Maarif (1870-1871), Nevadir-ül Asar (1873), Revnak (1873), Medeniyet (1874), Geveze (1875), Keşkül (1875), Mir'at-ı İber (1876), Çaylak (1876), Bahçe (1878), Derme-Çatma (1878), Yadigar (1878), Mecmua-ı Ulum (1879). (Nüzhet, 193:59-75; Toprak, 1984:16)

4. II. Abdülhamid Dönemi Dergiciliği

II. Abdülhamit iktidarı zamanında basında, önceki yıllara nazaran sansürün şiddeti artmıştır. (Alemdar, 1983: 67) Lakin bu dönemde çıkan gazete ve dergilerin ömürleri uzun olmuş, dil sadeleştirilmiş ve bu doğrultuda gazete ve dergilerin traji yükselmiştir. (Şapolyo, 1971: 164-165) Sansür politikalarına rağmen süreli yayımlar halkın okuma alışkanlığını artırmış, kültür birikimini yükseltmiş ve dilin sadeleştirilmesini hızlandırmıştır. (Gürsoy, 2008: 2009)

Ebuzziya Tevfik tarafından çıkarılan ve 1880-1912 seneleri arasında yayımlanan Mecmua-ı Ebuzziya ilk ciddi edebiyat dergisi olarak bilinmektedir. (Kahraman, 2003/b: 268-269) Derginin apolitik içeriği Ebuzziya'nın önceki dönemlerdeki siyasi aktivist tavrına baya tezat oluşturmasının sebebi II. Abdülhamid dönemin basın rejiminin karakteristiğini göstermesi açısından önemlidir. (Türesay, 2000: 95-98) Bu dönemde yayımlanan dergilerden Vasıta-ı Servet veterinerlik ve ziraat alanındaki ilk yayımdır. (Dinçer, 1976: 66-70) İnsaniyet dergisi de kadınlara yönelik yayım yapan dönemin kadın dergilerinden biri olarak göze çarpar. (TDEA, 1981: 396) Dönemin bir diğer dergisi olan Güneş bilimsel yazıların görüldüğü yayım organıdır. (C. Okay, 2007: 163-165) Dergide, edebi yazılar, şiirler, medeniyet, ekonomi, sağlık konularında da yazılar yer almıştır. (M. Okay, 1996: 296-297) 1884 senesinde Menemenlize Mehmed Tahir ve Beşir Fuat tarafından dört sayı olarak yayımlanan Haver dergisi de edebi ve fenni konularını işleyen dönemin bir diğer dergisidir. (M. Okay, 1997: 527-528) Menemenlize Tahir'in çıkarttığı Asar dönemin bir diğer önde gelen dergisidir. Dergide şiir, matematik, tıp üzerine yazılar yer almıştır. (Varlık, 1985: 115) 1885 senesinde yayımlanan Ziraat ve Sınat Tercüme-i Fünun Odaları, ziraat, ticaret ve sınaat konularına değinmiş dönemin önemli iktisat dergilerinden biridir. (Kadioğlu, 2004: 39-40) 1886 senesinde Mizancı Murad tarafından yayımlanan Mizan dönemin önemli fikir dergilerinden bir diğeridir. Dergi yayımladığı siyasi, ekonomik ve özgürlüğe yönelik yazılarıyla okurların rağbet ettiği bir yayım organı haline gelmiş, hükümetin bu ilgiden ürkmesi sonucu 1894 senesinde Mizancı Murad dergiyi kapatmak zorunda kalarak Mısır'a kaçmıştır.

(Baykal, 1990: 67) Dergideki yazıların çoğu ya Mizancı Murad (Abdullah, 1951: 67-88) tarafından yazılmış ya da okuyucu mektuplarından oluşmuştur. 1880'li yıllar Türk dergiciliği için önemli bir dönem olmuştur. Hazine-i Evrak (1881), Mirat-ı Âlem (1881), Afak (1882), Mecmua-ı Asar, (1882), Orman ve Maadin Mecmuası (1884), Vergi ve Arazi Mecmuası, (1885), Gayret (1886), Berk (1886), Manzara (1887) ve Nilüfer (1887), Eftal gibi dergiler bu dönemde yayım hayatına girmiştir. (Kahraman, 2003/a: 123)

II. Abdülhamid dönemi dergiciliğinin en önemli örneklerinden biri olan Servet-i Fünun 1891 senesinde yayımlanmıştır. Avrupa'da çıkan resimli dergiler kalitesinde yayım yapmak isteyen Servet-i Fünun padişahın maddi yardım görmüş, yeni baskı makineleri kullanmıştır. (Koloğlu, 2006: 65) Servet-i Fünun, ilk yıllarda fünün ve teknik yazıların ağırlıkta olduğu bir fünün dergisi hüviyetinde iken 1896-1901 tarihleri arasında Tevfik Fikret'in yazı işleri müdürlüğü yönetiminde bir edebiyat dergisi hüviyetine bürünmüştür. (TDEA, 1990: 527) Servet-i Fünun edebi topluğun yayım organı haline gelen Servet-i Fünun dergisi, 1901'de Tevfik Fikret'in yazı işleri müdürlüğünden ayrılmasıyla tekrar fünün ve teknik yazıların ağırlıkta olduğu haftalık bir düşünce dergisi olarak yayım faaliyetini sürdürmüştür. (Parlatır, 2009: 574) 1893 senesinde Baba Tahir tarafından yayımlanan Malumat, dönemin önemli edebiyat dergilerinden bir diğeridir. Malumat, Servet-i Fünun dergisi ile birçok tartışmaya girmiş ve eski edebiyatı savunan bir yayım politikası izlemiştir. (Girgin, 2001: 76) 1895 senesinde yayımlanan Hanımlara Mahsus Gazetesi dönemin önemli bir kadın dergisidir. Birçok kadın yazar ilk yazılarını bu dergide yayımlamasından dolayı kadınların gazeteciliği açısından dergi bir okul vazifesi görmüştür. (Gülcü-Tunç, 2012: 160) 1896 senesinde yayımlanan Çocuklara Mahsus Gazetesi ise önemli bir kısmı Avrupa dergilerinden iktibas edilen resimler, resimli hikayeler, fıkralar, ülkeden ve dünyadan haberler, küçük hikayeler, bilmeceler, fıkralar gibi çocuklara yönelik her türlü konuya sütunlarında yer ayıran dönemin önemli çocuk dergisidir. (C. Okay, 1998: 152-153) Bu dönemde yayımlanan diğer dergi örnekleri ise şu isimlerden oluşur: Mektep (1891), Osmanlı Terak-

ki-i Ziraat (1894), Mütalaa (1896), İrtika (1897), Musavver Fen ve Edeb (1899), Mecmua-ı Edebiye (1899), Resimli Ziraat Gazetesi (1905), Çocuk Bahçesi (1905).

Osmanlı'da basının sansür edilmesiyle yurt dışına kaçan gazeteciler tarafından Avrupa'da 1860'ların sonlarına doğru birçok süreli yayım çıkmıştır. Özellikle II. Abdülhamit döneminde görülen otoriterleşmenin artmasıyla 1880'lerin ikinci yarısından itibaren birçok yazar özgür bir şekilde yayım yapmak amacıyla yurt dışına gitmiş ve Avrupa'da yayımladıkları süreli yayımlarla II. Abdülhamid'in politikalarını sertçe tenkid etmişlerdir. Jön Türkler olarak bilinen bu muhalif yazarlar Avrupa'da birçok dergi çıkarmışlardır.

II. Abdülhamid döneminde yurt dışına giden gazeteci ve aydınların yazılarını yayımlandığı en önemli yayım organı Ahmet Rıza'nın çıkardığı Meşveret dergisidir. Meşveret'te, padişahın baskı yönetimini eleştiren siyaset ve ekonomi içerikli birçok inceleme yazısı çıkmıştır. (Topuz, 2003: 42) Yabancı müdahaleye, kapitülasyonlara, ecnebi sermayesine, padişahın demiryolu politikalarına yönelik eleştiriler Meşveret'in sütunlarında yer almıştır. Mizancı Murad, sarayla arasının açılmasından dolayı 1895'te Avrupa'ya gelmiş, burada belli bir süre kaldıktan sonra Mısır'a geçerek Mizan'ı tekrar yayımlamıştır. Mizan'ı Kahire'de bir süre yayımladıktan sonra buradan ayrılmak zorunda kalan Murad Bey tarafından dergi önce Paris'te, sonra ise Cenevre'de yayımlanmıştır. (Göçmen, 1995: 156-159) 1897 senesinde Cenevre'de yayımlanan diğer önemli Jöntürk yayımı Osmanlı dergisidir. Osmanlı'daki ıslahat hareketlerini Mizan ve Meşveret'e göre daha sert ve eylemci bir çizgide sürdüren derginin yazı kadrosu asker kökenli kişilerden oluşmaktaydı. (Göçmen, 1995: 188-189) 1902'de Paris'te yayımlanan Şurayı Ümmet de II. Abdülhamid'in politikalarını eleştiren diğer bir dergidir. Bu dergi, merkezîyetçiliği savunmuş ve 1876 anayasasının yeniden yürürlüğe konmasını kendisine amaç edinmiştir. (İnuğur, 1988: 42) Dönemin diğer bir muhalif aydını olan ve materyalist görüşleri savunan Abdullah Cevdet ise 1904 senesinde İctihad'ı İsviçre ve Kahire'de çıkartmıştır. (Koloğlu, 2010/b: 122) 1906 senesinde Prens Sabahattin tarafından Paris'te çıkarılan Terakki'de önemli bir diğer

dergidir. Adem-i merkeziyet düşüncesinin yayım organı olan Terakki, teşebbüs-i şahsi, adem-i merkeziyet ve ilmi içtima düşüncesini savunmuştur. (Alkan, 2004: 35-36)

5. II. Meşrutiyet Dönemi Dergiciliği

II. Meşrutiyet'in getirdiği görelî özgürlük ortamında dergilerin sayısında önemli bir artış olmuştur. Dergiciliğin Anadolu'da yaygın bir şekilde görülmesi yine bu dönemde gerçekleşmiştir. (Kocabaşoğlu, 2010: 8-10; 18-20) II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan süreli yayımların temel özelliği, genellikle kısa ömürlü olmasıdır. Birçok dergi sadece birkaç sayı çıkmıştır. Bu dönem dergilerinin diğer bir özelliği ise genellikle küçük boyutta ve 2-8 sayfa aralığında çıkmış olmasıdır. (Varlık, 1985: 116)

5.1. İktisat Dergileri

1907'de İzmir'de yayımlanmaya başlayan 1908'de II. Meşrutiyet devrimiyle derginin yönetim merkezini İstanbul'a taşıyan Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi dönemin önemli iktisat dergisi olup dergi, kayıtsız şartsız liberalizmi reddetmiş, ılımlı bir himaye politikasının uygulanmasını savunmuştur. (Toprak, 1985/a: 636) 1908'de çıkan Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, liberal ekonomiyi savunan ilk iktisat dergisidir. (Karaman, 2005: 84) Derginin kurucuları Ahmet Şuayb, Rıza Tefik ve Mehmed Cavid'dir. (Koraltürk, 1996: 182) Sosyoloji içerikli makalelerde pozitivist, evrimci, organik toplumcu görüşler savunulmuştur. (Doğan, 2002: 49-82) Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, II. Meşrutiyet sonrası yayımlanan en etkili iktisat mecmualarından biridir. Dönemin meşhur maliyecisi Cavid Bey'in düşüncelerini açıkladığı Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, yayım politikasını liberal düşünce doğrultusunda gerçekleştirmiştir. (Bıyıklı, 2001: 201-216) Dergi, II. Meşrutiyet dönemi liberalizminin düşünsel yayım organı işlevi görevini üstlenmiştir. (Koraltürk, 1996: 182) Kurucularından Mehmed Cavid, Smith-Ricardo-Bastiat çizgisinde iktisat kitapları kaleme almış ve uluslararası iş bölümünü savunmuştur. (Toprak, 1984: 22) Sayfa sütunlarında Osmanlı'nın 20. yüzyıl başlarında çözmek istediği iktisadi ve mali sorunlar yoğun bir şekilde tartışılmış,

bu sorunlara çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Dergide iktisadi makalelerin dışında sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, fikir akımları, biyografi, istatistik, eğitim ve siyaset üzerine makaleler de yer almıştır. Dönemin önemli olan diğer iktisat dergisi, liberal iktisat anlayışına alternatif oluşturmak amacıyla 1915 tarihinde çıkmıştır. Milli iktisat politikasını benimseyen İktisadiyat Mecmuası 69 sayı yayımlanmıştır. İttihat ve Terakki'nin desteklediği dergi Kasım 1917 tarihine kadar yayımlanmıştır. (Varlık 1985: 119) İktisadiyat Mecmuası devletin iktisadi hayata karışmasını savunmuştur. (Toprak, 1984: 26) Mecmuaya göre, Türklerin Almanları örnek almaları ve Almanların Frederich List'i gibi Türklerin de milli iktisatçıları olması gerekir. (Toprak, 1985/c: 129) Almanya'da ilerlemenin, kalkınmanın ve gelişmenin kaynağı milliyet ilkesidir. Almanların kırk elli sene öncesi deneyimlerinden ders almaları ve bu nedenle kalkınmak için milliyet ilkesini kesinlikle benimsemeleri gerekir. (Toprak, 1985/b: 740) Savaş yıllarında iktisadi sorunlarla ilgilenen diğer bir dergi Ticaret-i Umumiye Mecmuası'dır. Ahmet Hamdi'nin yayımladığı dergi savaşla birlikte güçlenen milli ticaret çevrelerinin yayım organı haline gelmiştir. (Toprak, 1985/c: 130) Dergiye göre serbest ticaret ilkesi bir süre bir kenara bırakılmalı, sanayileşmeye ağırlık verilerek milli iktisat politikası yürütülmelidir. (Toprak, 1984: 28) Ticaret-i Umumiye Mecmuası, milli iktisat politikaları ekseninde yayımını sürdürmüş, sütunlarında Müslüman-Türk tüccarların desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı'da iktisadi kalkınmanın ancak bir Türk tüccar grubunun oluşturulmasıyla elde edileceği belirtilerek ticaretin önemi vurgulanmıştır.

5.2. Sanayi Dergileri

1910 senesinde Mısırlı Mehmet Safa tarafından yayımlanan Fünun ve Sanayi dergisi ülkede sanayinin gelişmesini savunmuş, bu doğrultuda yayım politikasını sürdürmüştür. Fünun ve Sanayi, bir çeşit iş ve işçi bulma kurumu gibi hareket etmiş, hemen hemen her sayının son sayfasında 'İlanat' başlığıyla iş arayanlarla ve işçi arayanları buluşturmayı arzulamıştır. (C. Okay, 1997: 50-52) 22 Aralık 1910 senesinde on beş günde bir sekiz sayı çıkan (Duman, 1986: 349) dönemin diğer sanayi dergisi olan Say u Amel dergisi ise yayım

politikasını Osmanlı'da yirminci asrın iktisadi feyziyle ihya etmek, sanatkâr ve ameleye yol göstermek olarak açıklamıştır. (Meslek, 1910: 1) II. Meşrutiyet sonrası yayımlanan sanayi dergilerinden bir diğeri olan Fen ve Sanat ise, 11 Eylül 1913 senesinde on beş günde bir on bir sayı yayımlanmıştır. (Duman, 1986: 108) *Dergi*, giriş yazısında derginin amacını öncelikle milli sanayinin fenni olarak ilerlemesine çalışmak olarak ifade etmiş, bu doğrultuda devletin sanayi alanında ülkenin kalkınması için yayım politikasını oluşturmuştur. (Fen ve Sanat, 1913: 1-2) 1914 senesinde ülkenin kalkınması için sanayileşmeyi savunan Sanayi ise, Osmanlı'nın sanayileşerek kalkınmasını savunan dönemin en önemli sanayi ve mesleki dergisidir. Sanayi, hem fikir, hem teknik ve mesleki bir dergi olarak yayım politikasını sürdürmüştür. (Şahinkoç, 2001: 19-40) Dergide, sanayi meselesi, şirketçilik, amele sorunları, sanayi eğitimi, fabrikacılık, elektrik, motor, otomobil, kunduracılık, terzilik, debbağlık, kâğıtçılık ve dökmeçilik gibi konularda birçok yazı yayımlanmıştır. (Koraltürk, 2001: 41-63)

5.3. Ziraat Dergileri

II. Meşrutiyet sonrası yayımlanan ilk ziraat yayımı olan Resimli Çiftçi, 12 Nisan 1909'da Osmanlı Ziraat Cemiyeti'nin yayım organı olarak her pazartesi günü on altı sayfa çıkmıştır. (Duman, 1986: 327) Resimli Çiftçi, memleketin zirai ihtiyaçlarını ve Osmanlı'yı geri bıraktıran fenalıkları irdelenmiş, Osmanlı toplumunun iktisaden ilerlemesine çalışmasına yardımcı olmak amacıyla yayımlanmıştır. (H. Kazım, 1909: 7-8) Bu dönemde yayımlanan diğeri bir ziraat dergisi olan Ekinci, 24 Nisan 1913 senesinde Süleyman Tevfik tarafından on beş günde bir on beş sayı yayımlanmıştır. (Duman, 1986: 99-100) Zirai konuların tartışıldığı Ekinci'nin sütunlarında "Çiftçi Konuşması" başlığıyla çiftçi sorunları irdelenmiş ve ziraatçının neler yapması gerektiği hakkında çiftçiler bilgilendirilmiştir. Dergide zirai teavün cemiyetleri, ziraat sigortaları, ziraatın gelişmesi için neler yapılması gerektiği, ziraatte tecrübenin ehemmiyeti vb. konularda makaleler yer almıştır. Mart 1913 senesinde on beş günde bir yirmi bir sayı yayımlanan Toprak dergisi ise dönemin başka bir ziraat dergisidir. (Duman, 1986: 417) Derginin sütunlarında topra-

ğın ıslahı, ziraat usulleri, endüstri ziraatın önemli şubeleri olan arıcılık, sütçülük, tütüncülük, tavukçuluk, böcekçilik, bağcılık, meyvecilik, bağçevanlık, harman ve orak makineleri, ziraat bankası, ziraat sergileri, ziraat mektepleri gibi konularda yazılar görülmüştür. (Toprak'ın Sözleri, 1913: 2-3) 1917 senesinde Ticaret ve Ziraat Nezareti desteğiyle Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi hocaları tarafından yayımlanan Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası ziraat sektörü hakkında makaleler yayımlanmış ve çiftçileri ziraat hususunda bilgilendirmek amaç edinmiştir. (Kadioğlu, 2002: 103) 1920 senesinde Ziraat Cemiyeti tarafından çıkarttırılan Yeni Ziraat Gazetesi ise elli sayı yayımlanmıştır. (Duman, 1986: 453) Dergi, giriş yazısında amacını ülkenin ziraatın kalkınması olarak belirtmiş, bu doğrultuda ülkenin ziraatını geliştirecek hususlarda öneriler getirmiştir. (C. Rüşdü, 1920: 1-3) Osmanlı'da yayımlanan diğer ziraat dergileri ise şunlardır: Orman ve Maadin ve Ziraat ve Baytar Nezareti Mecmuası (1908), İkramiyeli Ziraat Gazetesi (1909), Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası (1912), Felahat (1913), Çiftçiler Derneği Mecmuası (1917), Bağçevan (1918), Ziraat Hayatı (1919).

5.4. Fikir Dergileri

1904 senesinde yurt dışında çıkan İctihad II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'da yayımlanmaya başlamıştır. İctihad Dergisi'nde savunulan görüş Batıcılık ve Osmanlılıktır. Derginin yazarları Doğu'dan gelen her şeyi geri Batı'dan gelen her şeyi ise ilerililik olarak telakki etmiştir. (Gürsoy, 2008: 214) Dergi, kadın haklarını ve ailenin modernleştirilmesini savunmuş ve laikleşmeyi önermiştir. (Toprak, 1984: 22) İctihad'da çıkan yazıların büyük kısmını felsefe, edebiyat, siyaset ve iktisad konuları oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde uygulanan Latin alfabesinin kabul edilmesi, laikliğin benimsenmesi, şapka giyilmesi gibi konular ilk defa İctihad'da ortaya atılmış ve tartışılmıştır. (Polat, 2000: 446-448) 1908 devriminde sonra basın patlamasının ürünlerinden biri olan Bağçe dergisi, milli edebiyat gruplarını oluşturan isimlerin bünyesinde barındıran dönemin önemli bir dergisidir. Bağçe, sayılarında sık sık II. Abdülhamid yönetimini ağır bir şekilde eleştirmiş, devrimin öncüleri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ve hürriyet

kahramanlarını öven şiirler ve makaleler yayımlamıştır. (Odabaşı, 2008: 66-69) 1909 senesinde Mekteb-i Mülkiye mezunları tarafından kurulan Mekteb-i Mülkiye, İttihad ve Teavün Cemiyetinin yayım organı olarak yayımlanan Mülkiye dönemin önemli bir fikir ve mektep dergisidir. (Galitekin, 1996: 143) Dergide güncel siyasal gelişmeler, politika, tarih bilimi ve tarihçilik, Osmanlı tarihindeki isyan ve ihtilaller, eğitim sorunları, yönetim bilimleri, coğrafya, iktisat, ziraat, memurun sorunları gibi konuları işleyen yazılar yayımlanmıştır. (Keskin, 2009: 45) Sosyal bilimleri, pozitvizmi ve edebiyatı inceleyen Ziya Gökalp'ın Yeni Mecmuası dönemin önemli fikir dergilerinden biridir. Dergi, Türkçülük düşüncesini bilimsel temellere dayandırmak ve Türk milli kültürünü halka öğretmek amacıyla yayım politikasını şekillendirmiştir. Dergide, sosyoloji, tarih, edebiyat, dil, eğitim, sanat tarihi, mimari, spor, musiki ve güzel sanatlar gibi birçok konuda yazılar yayımlanmıştır. (Ekinci, 2001: 149-150) İlk felsefe dergisi ise 1913 yılında Baha Tevfik'in İstanbul'da çıkarttığı Felsefe Mecmuası'dır. Dergide, Suphi Ethem ve Baha Tevfik tarafından Kant, Lamark, Büchner, Haeckel gibi Batılı düşünürlerin kuramların çevirileri yayımlanmıştır. (Alkan, 1989: 369-376) 1915 senesinde Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni tarafından beş sayı yayımlanan Milli Tettebbular Mecmuası dönemin önemli diğer bir sosyoloji dergisidir. (Akpolat-Davud, 1997: 86-87) Dergide, Türk kültürü ve edebiyatı üzerine Köprülüzade Mehmed Fuad ile Ziya Gökalp'ın önemli yazıları yer almıştır. (Yazıcı, 2005: 83-84) Dergi, Türk kültürü araştırmalarına öncülük etmiş olması nedeniyle Türk yayım hayatında yeri önemlidir. (Aslantaş 2008: 17) 1916 senesinde çıkan Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası fikri, edebi ve içtimai konuları sütunlarında işlemiştir. (Emre, 1985: 111) 1917 senesinde Ziya Gökalp tarafından çıkarttırılan İçtimaiyat Mecmuası ise sosyoloji alanında yayımlanan dönemin önemli dergilerinden bir diğeridir. Dergide sosyolojinin ne olduğu, ideoloji, psikoloji ve felsefeden ne gibi hususlardan farklı olduğu belirtilmiş ve sosyolojinin metodu hakkında bilgiler verilmiştir. (Şentürk, 2000: 83-84) Dönemde yayımlanan diğer fikir dergiler ise şunlardır: Resimli Kitap, Meslek-i İçtima, Say ve Te-

tebbu, Mehtab, Serbest Fikir, Takib ve Tenkid, Donanma Dergisi.

5.5. Türkçü Dergiler

II. Meşrutiyet'ten sonra Selanik'te yayımlanan ve dilde sadeleşmeyi savunan Genç Kalemler Dergisi dönemin önemli edebiyat ve Türkçü dergisidir. (Çelik, 1996: 21-23) Dergi, dönemin edebiyatındaki kozmopolit ve soylu özelliklerin yerine Türk milli ruh ve bilincinden esinlenen bir edebiyat yaratılmasını hedeflemiştir. (Arai, 1992: 53) 1911 senesinde yedi sayı çıkan Türk Derneği dergisi, Türk kültürünü toplumda yayılmasına çalışan önemli Türkçü dergilerinden ilkidir. Dergide, Türklerin tarihi, edebiyatı, dili ve coğrafyası hakkında ayrıntılı makaleler yayımlanmıştır. (C. Okay, 2006: 13) 1912'de yayımlanan Türk Yurdu ise, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel konuların hemen her dalında yazıların yer aldığı dönemin önemli Türkçü dergilerindedir. (Gündüz, 2007: 366-375) Türkçülük akımına halkçı düşüncüyü de katmak arzusunda olan ve milli iktisat düşüncesinin yaygınlaştırılmasına önemli katkı sağlayan Türk Yurdu, çağdaşlaşmayı Türkler için önemli bir mesele olarak belirtmiştir. (Kurt, 2012: 40) Türk Yurdu dergisi, koruyucu bir iktisat politikası uygulanmasını kaçınılmaz görmüş ve bir Türk burjuvazisi oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. (Toprak, 1984: 28) Ayrıca mümkün olduğu kadar Türklerin çoğu tarafından anlaşılabilir bir Türkçeyi savunmuş ve bunu dergi sütunlarında uygulamıştır. (Sarıay, 2004: 116) Osmanlı ile Rusya ve Çin'deki Türkler arasındaki kültür birliğinin sağlanmasında Türk Yurdu'nun önemli bir etkisi olmuştur. (Tevetoğlu: 1987: 726) 1913 senesinde Türk Yurdu Cemiyeti tarafından çıkarılan Halka Doğru dergisi halkçılığın önemli bir yayım organıdır. (Koraltürk, 2004: 161-162) Halka Doğru, milli birlik ve beraberliğin temin edilmesinde halkın eğitim seviyesinin artırılması gerektiği düşüncesiyle halk için halka faydalı olmak prensibi doğrultusunda yayım politikası yürütmüştür. (Gürsoy, 2008: 212) 1913 senesinde Türk Bilgi Derneği tarafından yayımlanan Bilgi Mecmuası ise ülkede Türklük duygusunu ilmi esaslara bağlı olarak anlatmak amacıyla yayımlanan Türkçü bir dergiydi. (Gürsoy, 2008: 212) Dergide, tarih, dil, edebiyat, felsefe, sosyoloji, sanat tarihi, mimari, eğitim, pedagoji, tıp, iktisat gibi

alanlarda zamanına göre oldukça birikimli ve akademik yazılar yayımlanmıştır. (Uçman, 2003: 132) 25 Nisan 1914 senesinde Türk Yurdu Cemiyeti tarafından çıkarttırılan Türk Sözü '*Halka doğru gitmek, halk için çalışmak düsturuyla*' on altı sayı yayımlanmıştır. (Varlık, 1985: 120) Türk Sözü, Türkçülük hareketini halka anlatmaya, benimsettirmeye ve bu düşüncenin yaygınlaşması amacıyla yayımlanan dilde sadeleşmeyi savunan Türkçü ve milliyetçi bir dergidir. (TDEA, 1998: 421)

Mudafaa-ı Maliye ve İktisadiye, sanayileşmeyi savunan ve milileşmeden yana olan yayım organlarından bir diğeri idi. (Toprak, 1985/a: 638) Dergiye göre, Osmanlı devleti tarım, sanayi ve ticarete aynı önemi göstermeli ve ülkede birçok sanayi teşebbüslerine girişmelidir. (Toprak, 1985/a: 638) Milli iktisat düşüncesini savunan ve yabancı sermayeye saldırgan bir üslupla karşı koyan Mudafaa-i Maliye ve İktisadiye, milli ve yerli sermayenin gerekli olduğunu sayfalarında vurgulamıştır. 1915 senesinde İttihat ve Terakki Fırkası tarafından desteklenen diğeri bir yayım organı İslam Mecmuası çıkmıştır. İttihat ve Terakki yönetimin 1913-1918 yıllarında izlenen milli iktisat politikası İslam Mecmuası yazarlarınca da benimsenmiş, bu doğrultuda destekleyici yazılar kaleme almışlardır. (Çavdar, 2005: 163) Yabancı sermayeye karşı milli sermayenin oluşturulması İslam Mecmuası'nın savunduğu önemli konulardan biridir. (Toprak, 1985/c: 127) Ayrıca, dergide 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya Müslümanlarının ticaret ve sanat alanında göstermiş olduğu başarılar yer verilmiş ve Rusya'daki burjuvazi Müslümanlar örnek gösterilmiştir. (Toprak, 1984: 22) Bu dönemde yayımlanan dergilerin en önemlisi 1922-1923 senelerinde Ziya Gökalp'ın çıkardığı Küçük Mecmua'dır. (Gürsoy, 2008: 219) Derginin etkisi dönemin basınında büyük etki yaratmış, Ziya Gökalp'ın pek çok yazısı dönemin Ankara ve İstanbul basını tarafından iktibas edilmiştir. (TDEA, 1986/a: 31) Küçük Mecmua ilk sayısından itibaren milli mücadeleyi desteklemiş, ülkedeki siyasi ve ekonomi gelişmelere uygun olarak yeni insan tipi ve toplum yapısını şekillendirecek fikrin alt yapısını besleyici yayımlarda gerçekleştirmiştir. (Kahraman, 2002: 529) Dergide sosyoloji, felsefe, Türk medeniyet tarihi,

lisan, folklor, iktisat, siyasi, ahlaki, dini konular ve çeşitli manzumeler, şiirler ve masallar gibi çeşitli konularda makaleler yayımlanmıştır.

5.6. Edebiyat ve Magazin Dergileri

Aşiyân, 10 Eylül 1908 senesinde İbnüssırrı Ahmed Cevdet yönetimi altında yirmi altı sayı yayımlanmıştır. (Uçman, 1991: 11) II. Meşrutiyet sonrası çıkan dergiler arasında hikâye ve şiire en fazla ağırlık veren Aşiyân'dır. (Turinay, 1983: 25) Devrin Servet-i Fünun akımının önemli edebi şair ve yazarlarının dergide yazması derginin Servet-i Fünun edebi topluluğunun devamı niteliğinde olduğunu göstermiştir. (Uçman, 1991: 11) 14 Mart 1909 senesinde yüz sayı yayımlanan Şehbal dönemin önemli resimli kültür ve magazin dergisidir. (Kocabaşoğlu, 2010: 186) Şehbal, II. Meşrutiyet döneminde siyasetten uzak kalan önemli dergilerden bir tanesidir. (Ahmetoğlu, 2010: 11-93) Şehbal, sayfa sütunlarında çok sayıda fotoğraf ve resim kullanmış, güzel sanatların her dalında makaleler neşretmiş, (Ataman-Pekman, 2008: 124-125) musiki, edebiyat, resim, mimari eserlere verdiği önemle kültür ve sanat mecmuası hüviyetine bürünmüştür. Dönemin edebiyat ve sanat çevrelerinde büyük bir ilgi görmüştür. (Turinay, 1983: 25) 1911 senesinde Fecr-i Ati hareketinin önemli yazarlarından Şahabettin Süleyman yönetiminde çıkan Rübâb dergisinde ise şiir, hikaye, deneme, makale, biyografi gibi birçok türde yazılar görülmüştür. (Sağlam, 2009: 435-436) Rübâb'ı dönemin dergilerinden ayıran en önemli özelliği edebi ve kültürel toplantıların ve yönelişlerin ana mecrasının dergide yer bulmasıdır. (Polat, 2003: 20) 1919 senesinde Zekeriya Sertel tarafından yayımlanan Büyük Mecmua, edebi ve ilmi konulardan bahseden diğer önemli bir dergidir. Dergide, Türkçülük düşüncesi eleştirisi, kadınlar, tarih, fen, iktisat, edebiyat gibi konularda birçok yazı yayımlanmış ve dergi milli kurtuluş hareketini desteklemiştir. (Özlük, 2010: 1804-1809) Mütareke yıllarında yayımlanan Yarin dergisi ise Suphi Nuri tarafından yayımlanmış, kırk beş sayı çıkmıştır. Derginin yayım içeriğini şiir, edebiyat, tarih, sanat, kadın ve moda, fen, hikaye, temaşa, spor ve günlük haberler gibi konular oluşturmuştur. (Bozkurt, 2005: 8-9) 1921 senesinde Mustafa Nihat'ın idar-

resinde yayımlanan Dergah mütareke döneminin önemli fikir, sanat ve edebiyat dergisidir. Dergi, Yahya Kemal'in fikirleri doğrultusunda yayım politikasını oluşturmuş, Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde okuyan genç aydınların oluşturduğu yazar kadrosuyla tarih ve kültüre dayalı bir milliyetçilik anlayışı geliştirmiştir. (Uçman, 1994: 172-173) Dergide, şiir, makale, tiyatro, edebiyat, biyografi, dil, musiki, felsefe ve mimari gibi konularda pek yazı görülmüştür. (Gür, 2010: 317) Derginin edebiyat ve güzel sanatlar yanında en önemli özelliği "Anadoluculuk" yanının ağır basmasıdır. Dergi, edebiyat ve güzel sanatlarda millikten yana olmuştur. (Karadişioğulları, 2005: 220)

5.7. Sosyalist Dergiler

İştirak, 26 Şubat 1910 senesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayım organı olarak yirmi sayı yayımlanmıştır. (Karakoç, 1999: 97-111) İştirak, genelde işçi sınıfının haklarından bahsetmiş, işçilerin içindeki buldukları sefaleti dile getirmiştir. (İnuğur, 1999: 329) Dergideki yazıların büyük kısmını sosyalizm düşüncesi doğrultusunda yazılmıştır. İzmit Tersanesi, Bursa'da İpek Fabrikası, Terziler, Tramvay Şirketi gibi yerlerde çalışan işçilerin sorunlarına destekleyici yazılar ve haberler gazete sütunlarında yer almıştır. (Tekin, 2002: 176-182) Mütareke yıllarında çıkan Kurtuluş, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın yayım organı olarak beş sayı yayımlanmıştır. (Duman, 1986: 213-214) Dergide, proletarya kimdir, sosyalizm ve sanat, kurtuluş yolu, halka doğru, iş ücreti, sosyalizm nazariye ve tatbikatı, bugünkü proletarya ve sınıf şuuru, yarınki proletarya, sosyalizm ve militarizm, Türkiye ve beynelmilel sermaye, sosyalizm terbiye ve sermaye vb. konular yer almıştır. 1921 senesinde Sadreddin Celal tarafından yayımlanan Aydınlık dergisi ise otuz bir sayı yayımlanmıştır. (TDEA, 1977: 240) Avrupa ülkelerinde sosyalizm eğitimi gören Kurtuluş çevresinden İstanbullu Türk marksistlerin 1921 yazında Aydınlık dergisini yayımlayarak fikirlerini bu dergi aracılığıyla yaymaya çalışmışlardır. (Tuncay, 1993: 482) Bu yıllarda komünist ve sosyalist düşüncesi benimseyen ve savunan birçok yazar bu dergi etrafında toplanmışlardı. (İnuğur, 1999: 350) Aydınlık, Türkiye'nin sorunlarını marksist kavram ve yöntemlerle

çözümlemeye çabalamıştır. Siyasi, edebiyat, felsefe, iktisat, işçi sorunları ve işçi hareketleri vb. konularda makaleler neşretmiştir. Dönemde yayımlanan diğer sosyalist dergiler ise şunlardır: İnsaniyet, İdrak, Beşeriyet'tir.

5.8. İslamcı Dergiler

Bu dönemde İslamcılık düşüncesini savunan dergiler de görülmüştür. Eşref Edib'in 1908 senesinde çıkardığı Sırat-ı Müstakim (1912'den sonra Sebilürreşad) devlet yönetiminde ve toplum hayatında dini esasları ön planda tutan bir yayım politikası takip etmiştir. (Baykal, 1990: 220-221) Sırat-ı Müstakim, din konusunda reformcu uygulamaları istemiştir. İnsanları fakirliğe, tembelliğe ve sefaletle sevk eden bu fani dünya için çalışmayı uygun görmeyen '*bir lokma bir hırka*' düşüncesini öneren din anlayışını eleştirmiştir. (Toprak, 1985/c: 126) Tarım, ticaret ve sanayi gibi iktisadi teşebbüslerin İslam dini açısından önemini vurgulamıştır. Ticareti, helal kazancı ve serveti teşvik etmiş ve sanayileşmenin gerekli olduğunu aktarmıştır. (Toprak, 1984: 20) Sırat-ı Müstakim'de modernist İslam görüşleri hâkimken Sebilürreşad ise gelenekçi İslam'ın sözcülüğünü üstlenmiştir. (Toprak, 1984: 21) Dergi, tüm sayılarda İslamcı bir yayım politikası benimsemiş ve yürütmüştür. Bu nedenle tüm İslam coğrafyasında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. (Özçelik, 2012: 16) Dergide; tefsir-i şerif, hadis-i şerif, sosyal meseleler, felsefe, fıkıh, edebiyat, tarih, talim ve terbiye, hutbe, siyaset, biyografi, iktisad, İslam tarihi, mektuplar, matbuat, İslam dünyası ve güncel olaylar vb. konular yer almıştır. (Özçelik, 2012: 17) Dini esasları savunan dergilerden bir diğeri de yine 1908 yılında yayımlanan İslam konularının yanı sıra güncel konulara da değinen Beyan'ül Hak'tır. (Bektaş, 1992: 34-35) Beyan'ül Hak'taki yazıların içeriğini daha çok dini, siyasi, edebi, fenni ve sosyal konular oluşturmuştur. Dergi, amacını dini inançların kuvvetlenmesi ve ahlakın yüceltilmesi olarak açıklamıştır. (TDEA, 1977/a: 413) İslam toplumunun ekonomi anlamda güçlenmesi için şirketleşmeyi savunan yazılara da yer vermiştir. (Toprak, 1984: 20) 1909 senesinde yayımlanan Ceride-i Sufiyye ise, 1919 senesine kadar 161 sayı çıkan dönemin önemli bir diğer dini dergisidir. Dergi, başta tasavvuf olmak üzere dini, ahlaki,

edebi gibi konulara değinmiştir. Ceride-i Sufiyye, Sebiülreşşad ve Beyan'ül Hak gibi diğer dini dergilerden farkı ise, derginin tarikat meselelerine daha geniş yer vermesi ve tarikat ve tasavvuf dünyasını olumsuz etkileyen sorunlara değinmesidir. (Kara, 1993: 410) 1910 senesinde Filibeli Ahmet Hilmi tarafından çıkarttırılan Hikmet, dönemin önemli İslamcı dergilerinden bir diğeridir. Mecmua'nın her sayının ilk sayfasında görülen '*İttihad bayattır, tefrika memattır*' yazısında derginin İttihad-ı İslam fikrinin savunucusu olduğu ve amacının İslam âlemini birliğe davet ederek İslam birliğini oluşturduğu belirtilmiştir. (Hikmet, 1910: 1) Hikmet, İslam birliğini savunmakla birlikte Osmanlı devleti içinde kültür milliyetçiliği doğrultusunda yayımlar da yapmıştır. Dergide icmal-i siyasi, din, hikmet, tasavvuf, batınlık, edebiyat, sosyoloji, iktisat, İslam âlemi, ahval-i umumiye, kadın, biyografi, hatırat, tefrikalar ve güncel olaylar gibi konular da yer almıştır. (Çetin, 1998: 520) Yayımlanan diğer dini içerikli dergiler ise şunlardır: Sada-yı Hak, Ceride-i İlmiye, Mahfil, El Medaris, Cihan-ı İslam. (Gönenç, 2007: 66)

5.9. Çocuk Dergileri

1913 senesinde Tefik Nureddin idaresinde çıkan Çocuk Dünyası, Türk Yurdu Cemiyeti tarafından Türk Yurdu dergisinin kardeş yayını olarak çocuklara yönelik çıkmıştır. Dergi, çocukların fikirlerin gelişmesine yardımcı olmak ve onların Türklük duygusunu benimsemelerini amaç edinmiştir. Dergide İttihad ve Terakki'nin ünlü ideoloğu Ziya Gökalp'inde yazıları da yer almıştır. (Karakışla, 1998: 123-126) Çocuk Dostu dergisi ise yine Tefik Nureddin tarafından 1914 senesinde on üç sayı yayımlanmıştır. Derginin dış kapaklarında çocuklar için bilmece ve okunacak kitap listeleri verilmiştir. Dergide hikayeler, masallar, el işleri, şiirler ve tekerlemeler gibi işlenen konular çocukları eğitmek amacıyla işlenmiştir. (Azim, 2001/a: 249-250) 1914 senesinde yirmi bir sayı yayımlanan Çocuk Bahçesi, II. Meşrutiyet dönemin önemli çocuk dergilerinden bir diğeridir. Dergi, çocukları eğlendirerek faydalandırmayı, faydalanarak da eğlendirmeyi amaçlamış çocuklara çalıştırmaya alıştırmayı ve sevdirmenin önemini vurgulamıştır. (Azim, 2001/b: 146) II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan diğer çocuk dergileri ise

şunlardır: Musavver Küçük Osmanlı (1909), Arkadaş (1909), Talebe (1911), Mektepli (1913), Çocuk Yurdu (1913), Çocuklar Alemi (1913), Türk Yavrusu (1913), Çocuk Duygusu (1913), Mekteb Müzesi (1913), Talebe Defteri (1913), Çocuk Dostu (1914), Çocuk Kalbi (1914), (C. Okay, 2003: 139-140) Mini Mini (1914), Türk Çocuğu (1914), Küçükler Gazetesi (1918), Çocuk Gazetesi (1919), Hür Çocuk (1920). (Karakışla, 1998: 121-122)

5.10. Eğitim Dergileri

II. Meşrutiyet sonrası kalkınma sorunun nedeni olarak nitelik insan sorunu olduğu vurgulanmış ve bu doğrultuda eğitimle alakalı birçok süreli yayım yayımlanmıştır. 1910 senesinde Satı Bey tarafından çıkarttırılan Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası on sekiz sayı yayımlanan dönemin önemli eğitim dergisidir. Dergide, ilköğrenimle ilgili yazılar, problemler, çözüm önerileri, ayrıntılı ders örnekleri, çocuk şiir ve şarkıları, el işi örnekleri gibi konularda birçok yazı yayımlanmıştır. (C. Okay, 2001: 131) 1911 senesinde Ethem Nejad ve A. Ferid Bey tarafından her ayın on beşinde yayımlanan Yeni Fikir, eğitim, terbiye ve ziraat alanında yayım yapan Türkçü bir dergidir. Yeni Fikir'in en önemli iki özelliği tarım ve tarım eğitimine verdiği önem ile Türkçülüğü olmuştur. Dergide, Türklüğü çokça vurgu yapılmış, Türk'ün gücü, cesareti, başarıları sürekli ön planda tutulmuştur. (Erkek, 2012: 198-202) 1914 senesinde Satı Bey tarafından çıkarttırılan Terbiye Mecmuası dört sayı yayımlandıktan sonra ara vermiş, 1918 senesinde tekrar çıkan dergi, altı sayı yayımlanmıştır. Dergide çocuklar için hikaye, vatan sevgisi, şarkılar, manzumeler gibi konular işlenmiş, terbiye ve maarif meselelerine dair görüş ve öneriler tartışılmıştır. (Sıddıqı-Topchubaev, 2013: 337-341) Eğitim konusunda araştırma ve fikir yazıların yer aldığı Muallim dergisi ise 28 Temmuz 1916'da Hüseyin Rağıp tarafından yayımlanmıştır. Dergi, muallimlerin birbirilerinden ve eğitim alanındaki yeni gelişmelerden haberdar bulunmalarını sağlamak, eğitim ve terbiyeye dair haberleri eğitimcilere aktarmak gayesiyle çıkmıştır. (C. Okay, 2001: 123-124) Dönemde yayımlanan diğer eğitim dergileri ise şunlardır: Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası, Mırat-ı Maarif.

5.11. Kadınlara Yönelik Dergiler

II. Meşrutiyet sonrası kadın dergilerinden bir artış yaşanmış ve bu dönemde birçok kadın yazar ve aydın yetişmiştir. 1908 senesinde yedi sayı çıkan Demet hanımlara yönelik yayım yapan edebi, ilmi ve siyasi dergidir. Dergideki yazılarda toplum ve kadının ilerlemesi, kadının eğitim ve aile içindeki yeri gibi konular işlenmiştir. (Keskin, 2005: 290-291) II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte 1908 senesinde kadınlara yönelik yayım politikası yapan Mahasin çıkmıştır. Mahasin, bir kadın dergisi olarak kadınların toplum içindeki statülerinin ancak eğitimle iyileştireceğini kendisine amaç edinmiş ve bu hususta yayımlar yapmıştır. Dergide, moda, saç bakımı, ev dekorasyonu ve sağlık hususlarında birçok yazı ve resimler bulunur. (Akpolat-Davud, 1995: 42) Kadınlar Dünyası dergisi Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin yayım organı olarak 1913 senesinde Nuriye Ulviye Mevlan yönetiminde çıkmıştır. (Çakır, 1996: 80-84) Derginin gerek kapağında gerek iç sayfalarında yerli ve yabancı kadın resimlerine yer verilmiş, doğulu ve batılı giyim tarzları kadın okurlarına gösterilmeye çalışılmıştır. (Gülcü-Tunç, 2012: 161-163) II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan diğer kadın dergileri ise şunlardır: Mefharet, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Osmanlı Kadınlar Alemi, Genç Kadın, Musavver Kadın, Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyale, Türk Kadını, Siyanet, Bilgi Yurdu Işığ, Genç Kadın, Kadın.

5.12. Mizah Dergileri

1909 senesinde Hüseyin Hüsnü tarafından yedi sayı çıkan Püsküllü Bela dönemin mizah dergilerinden biridir. Dergide, toplumsal ve siyasal olaylar işlenmiş ve hükümetin politikaları hicv edilmiştir. (Seyhan, 2013: 507) II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yayımlanan Kalem dergisi ise dönemin en önemli mizah dergilerinden biridir. Derginin yarısı Türkçe diğer yarısı Fransızca olan Kalem'in kapak sayfalarında tam sayfa karikatür yer almıştır. Derginin yönetim yerinin Pera olması nedeniyle dergi, önceki mizah dergilerine göre daha Batılı daha alafranga bir dergi çizgisinde yayım politikası sürdürmüştür. (Üyepazarcı, 2008: 60-63) 1910 senesinde yayım hayatına giren Cem dergisi 1912 senesine kadar kırk üç

sayı çıkmıştır. Dergide tanıtım yazıları, mizahi hikaye, fıkra, şiir, atasözü, bilmece ve komedi gibi türlerde birçok yazı görülmüştür. Batılı modern mizahi dergi formatında olan Cem, gerek mizah anlayışı gerekse karikatürlerdeki özgünlüğüyle dönemin mizah dergilerine göre başarılı bir dergi olmuştur. Kaba güldürülerden ziyade zarif ve ince yaklaşımıyla Osmanlı mizahına yeni bir renk vermiştir. Derginin baş yazarı Refik Halid (Karay) mizahi hikaye türünde bir çok yazı kaleme almıştır. (YAZICI, 2011: 1303-1304) 1922 senesinde yayımlanan ve Refik Halit tarafından çıkarttırılan Aydede, milli mücadeleye mizah yoluyla muhalefet eden bir mizah dergisidir. (Apaydın, 2013: 14-15) 1922 senesinde Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından çıkarttırılan Akbaba önemli mizah dergilerindendir. Akbaba bir siyasi mizah dergisi olduğu kadar bir edebiyat dergisidir. Dergide, şiir, fıkra, hikaye, tiyatro, tefrika, roman ve edebi tenkid gibi edebi türlerde birçok yazı çıkmıştır. (Tonga, 2008: 666-672) Dönemin diğer mizah dergileri ise şunlardır: Boşboğaz (1908), Davul (1908), Karagöz (1908), Geveze (1908), Laklak (1909), Eşek (1910), Hoca Nasreddin, Falaka, Karikatür (1914), Hande (1916), Diken (1918)

5.13. Tiyatro ve Sinema Dergileri

Osmanlı'da sinema sektöründe yayımlanan ilk süreli yayın haftada üç gün yayımlanan Sinema gazetesidir. 1914 senesine A. Cemil tarafından yayımlanan gazetenin sütunlarında sinema üzerine yazılar, Osmanlı'da sinema üzerine yapılan ilk düşünce ve yorumların aktarımı yer almıştır. (Özuyar, 1999: 41) Osmanlı'da yayımlanan ilk sinema dergisi ise İbrahim Halid'in yönetimi altında 1914 senesinde yayımlanan Ferah dergisidir. Ferah, sinema, tiyatro ve güzel sanatlardan bahsetmiştir. (Evren, 1984: 136) 1918 senesinde yayımlanan Temaşa dergisi bir sanat ve edebiyat dergisi olmasına karşın sinema konulara yazılara genişçe yer alması nedeniyle sinema dergisi olarak da adlandırılabilir. Dergide, özellikle Muhsin Ertuğrul'un sinemaya ilişkin yazıları sinema tarihi açısından önem arz etmektedir. (Evren, 1993: 14) Ayrıca, 1921 senesinde Yarın dergisinde Cevdet Reşid'in "Sinema Hakkında Notlar" başlığıyla kaleme aldığı yazı dizisinde (Çeliktemel-Thomen, 2010: 11) ve 1922 Mustafa Nihat

Özon'un Dergah dergisinde sinema eleştirileri ve sinema günlükleri gibi yazı dizileri (Evren, 1984, 136) nedeniyle sinema matbuatı açısından bu iki dergi önem arz etmektedir. Osmanlı'da yayımlanan diğer tiyatro ve sinema dergileri şunlardır: Sahne, Musavver Tiyatro, Tiyatro ile Temaşa.

5.14. Spor Dergileri

II. Meşrutiyet'ten sonra spor dergilerinden bir canlanma yaşanmış ve bu dönemde Fut Bol, Gol, İdman, İzci Gazetesi, İzmir İdman Mecmuası, Keşşaf, Maç, Sipahi Mecmuası, Spor Alemi, Terbiye ve Oyun, Türk İzciler Birliği, Türkiye İdman Mecmuası, Yarın Spor ve Yurd dergileri çıkmıştır. (Sönmez, 1999,s.65) Spor alanında yayımlanmış ilk dergi olan Fut Bol dergisi haftalık olarak yedi sayı yayımlanmıştır. Dergi, genel olarak futbol konusunda bilgiler aktarmak ve ülkede oynanan futbol karşılaşmalarından haberler vermek amacıyla yayım politikası olarak belirlemiş ve sporun bireyler üzerinde olumlu etkilerini savunarak insanları spor yapmaya özendirmiştir. (Karacasu, 2008: 120-121) 1913 senesinde yayımlanan İdman, dönemin önemli bir spor dergisidir. Dergi her sayısını farkı bir tasarımla çıkartmış bu tasarım bazen Galatasaray ve Fenerbahçe gibi futbol takımlarının renklerini kullanılarak düzenlenmiştir. Dergi dönemin spor olaylarını haber, fotoğraf ve yorumlarla futbolseverlere aktarmayı amaç edinmiştir. (Aydın, 2009: 155-157) Spor Alemi ise, Said Çelebi tarafından 1919 senesinde spora ilgiyi artırmak amacıyla çıkmıştır. Fuat Hüsnü Kayacan, Rıza Salih, Suat Hayri Ürgüplü Batı'daki spor olayları ile içli dışlı olan Spor Alemi'nin önemli yazarlarıydı. Derginin telefonu, okuyuculardan gelen spor ile ilgili soruları yanıtlamış ve dergi okuyuculara sporu öğretmek ilkesiyle yayım politikasını düzenlemiştir. (Hiçyılmaz, 1984: 2005) 1921 senesinde yayımlanan Türkiye İdman Mecmuası spor olaylarına habercilik anlayışı ile ilgilenmiş, oynanan maçların yanı sıra Taksim önünde toplanan futbolseverlerin fotoğraflarına sütunlarında yer vermiştir. Dergide, Suat Hayri Ürgüplü, Adil Raşit Bey ve Fransız spor yazarı Lucien Gambillien spor olaylarını analiz etmiştir. (Hiçyılmaz, 1984: 206-207)

Sonuç

İlk süreli yayım 1831'de devlet tarafından yayımlanan Takvim-i Vekayi'den sonra basında diğer gazete ve dergi örneklerin görülmesi birden olmamış, basında canlanma için belli bir zaman gerekmiştir. İlk yayımdan on sene sonra ikinci süreli yayım Ceride-i Havadis yayımlanmış ve bu yayımdan sonra çalışmamızın konusu olan Osmanlı'da dergicilik örnekleri sırası ile görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı'da yayımlanan ilk dergi 1849 senesinde tıp alanında yayım yapan Vaka-yı Tıbbiye olmuştur. Bu ilk dergiden sonra diğer dergi örnekleri 1860 senesinde görülmeye başlamıştır. 1860'lı yıllar Osmanlı'da basında bir hareketlenmenin yaşandığı yıllardır. Bu yıllardan itibaren devletten bağımsız kişiler ve cemiyetler tarafından birçok süreli yayım görülmeye başlamıştır. Bu hususta Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye cemiyetinin yayım organı olan Mecmua-ı Fünun, ilk dönemde çıkmış en önemli fikir dergilerinden biridir. Bu dergi Batı'da tartışılan düşünce ve fikir akımları hususunda halkı aydınlatmayı amaçlamış, ansiklopedist bilgileri okurlarına vermeyi yayım politikası haline getirmiştir. Mecmua-ı Fünun'dan sonra ardı ardına birçok dergi yayımlanmıştır. Aynı yıllarda çıkan Mir'at, Mecmua-ı İber-i İntibah, Mecmua-ı İbretnüma diğer önemli dergilerdir.

İlk dergilerden sonra belirli bir konuya yönelmiş ve sektörel dergiler de çıkmaya başlamıştır. 1860 senesi sonralarına doğru ardı ardına askeri, tıp, kadın, çocuk, eğitim, mizahi, ekonomi ve fikir gibi alanlara yönelik dergiler görülmüştür. 1870'li yıllar dergideki sayı örneklerinin fazlalaştığı yıllardır. Bu yıllarla birlikte dergilerdeki çeşitlilik artmış ve dergilerin yayım içeriği zenginleşmeye başlamıştır.

II. Abdülhamid devri ise Osmanlı'da basında bir durgunluğun yaşandığı yıllar olmasına karşın bu dönemde özellikle edebi ve ziraat dergileri açısından bir zenginliğin yaşandığı yıllardır. Siyasi, ekonomi ve fikir dergi örneklerinin dönemin ilerleyen senelerinde hiç mesabesine geldiği II. Abdülhamid döneminde dergilerin içeriğini daha çok edebiyat ve ziraat gibi konular oluşturmuştur. 1890'lı

yıllar, II. Abdülhamid döneminin ağır sansür şartlarında rahat hareket edemeyen gazetecilerin yurt dışına kaçıp buralarda yayımcılık yaptığı senelerdir. II. Abdülhamid döneminde dergicilik açısından önemli bir zenginlik kaynağı oluşturan yurt dışı dergiciliğinde tartışılan konular siyasi ve ekonomi mevzular oluşturmuş ve yönetimi doğrudan eleştiren yayımlar yapılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile basında bir hareketlenme yaşanmıştır. Özgürlük ortamının yaşandığı dönem olması nedeniyle II. Meşrutiyet ilanından sonra Osmanlı'da birçok dergi yayımlanmıştır. Dergilerde bir ihtisaslaşmanın yaşandığı bu devrede dergilerin içeriği ve kalitesi önceki dönemlere göre bir hayli gelişmiştir. Bu dönemde yayımlanan dergiler, iktisat, ziraat, sanayi, fikir, edebi ve magazin, Türkçü, İslamcı, sosyalist, kadın, mizahi, tiyatro ve sinema, spor gibi konular oluşturmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte devletin geri kalmasının sebebi iktisadi politikaların başarısız olmasından kaynaklandığı teşhisini koyan dönemin aydınları bu soruna çözüm olmak amacıyla Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, İktisadiyat Mecmuası ve Ticareti Umumiye Mecmuası gibi iktisat dergilerini yayımlamışlardır. Bu dergilerde devletin uygulaması gereken politikaların neler olması gerektiği tartışılmış ve iktisadi kalkınmaya için çeşitli reçeteler önerilmiştir. Osmanlı'nın önemli iktisadi sektörleri olan ziraat ve sanayi sektörlerine yönelik dergi örnekleri de görülmüş, birbiri ardına birçok ziraat ve sanayi dergileri yayımlanmış ve bu dergilerde devletin ziraat ve sanayi sektörlerinin durumu analiz edilmiş ve bu sektörlerin gelişmesi açısından devletin ne gibi politikalar uygulaması için öneriler getirilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte özgürlük ortamının önceki döneme göre nispi bir şekilde artması nedeniyle fikir dergilerinde canlanma yaşanmış, II. Abdülhamid döneminde yurt dışında yayım yapan gazeteciler yurda dönerek ülkede önemli fikir dergilerini çıkartmışlardır. Bu dönemde sosyoloji ve felsefe alanlarında ilk dergi örnekleri de yayımlanmış, bu dergilerde önemli fikri ve sosyoloji mevzular işlenmiştir.

II. Meşruiyet'in ilanıyla ülkede yaşanan zihni canlanma neticesiyle önemli düşünce ekolleri olan Türkçü, İslamcı ve sosyalist orjinli dergiler de çıkmış, bu dergiler savundukları düşünce ekolleri ekseninde yayım politikalarını oluşturmuşlardır. 1908 devrimiyle birlikte yönetimde etkinliğini artıran İttihad ve Terakki Fırkasının savunduğu ve benimsediği düşünce olan Türkçülük akımı bu dönemdeki dergilerde baskın bir şekilde görülmüş ve diğer yayım örneklerine göre sayısı bir hayli fazla olmuştur. İslamcı dergiler de ülkede İslami düşüncenin tekrar hakim olması ve yaşanan sorunlara İslami çözümler getirmek amacıyla yayımlanmışlar ve politikalarını dini değerlerle açıklamışlardır. Sosyalist dergiler ise Osmanlı'da yeni yeni görülmeye başlanan sosyalist düşünceyi ülkede yayılmasını amaçlamışlar, yayım politikalarını ise daha çok işçi sorunları oluşturmuş ve işçilerin şartların iyileştirilmesini savunmuşlar ve sosyalizmin ülkede uygulaması için yayımlar yapmışlardır.

Osmanlı'da yaşanan özgürlük ortamı diğer sektörlerde de görülmüştür. Ülkenin geri kalmasının nedeni olarak eğitim eksikliğini gösteren bu hususta gençlerin ve çocukların asrın şartları ve bilgiyle donatılmasını savunan eğitim ve çocuk dergileri sektörlerinde birçok dergi örneği görülmüştür.

1908 senesinden sonraki dönemde mizahi dergilerde bir canlanmanın yaşandığı yıllar olmuş, dönemin siyasi ve sosyal konuları mizah edilerek eleştirilmiş ve toplum bu konuda aydınlatılmaya çalışmıştır. Bu devirde edebiyat ve magazin dergi örnekleri de görülmüş, birbiri ardına önemli edebiyat dergileri yayımlanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde spor, tiyatro ve sinema gibi alanlarda ilk dergi örnekleri görülmeye başlamıştır. Ülkede futbol müsabakaların görülmesi nedeniyle bu müsabakaların sonuçlarını futbolseverlere aktarmak ve futbol hakkında yorum ve görüşleri aktaran dergi örnekleri de görülmüş ve spor dönemin önemli dergi sektörü olmaya başlamıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde görülen ilk sinema örnekleri sonrası ülkede de bu sektöre yönelik dergiler de çıkmıştır. Yayımlanan dergilerde okurlara sinema hakkında bilgiler verilmeye başlamış ve sinemaseverlere yönelik birçok haberler aktarılmıştır.

Kaynaklar

- Hikmet*, S:1, 8 Nisan 1326, (21 Nisan 1910), ss. 1.
- “*Meslek*”, *Say u Amel*, S:1, 9 KE 1326, (22 Aralık 1910), ss. 1.
- Fen ve Sanat, “Maksad”, *Fen ve Sanat*, S:1, 29 Ağustos 1329, (11 Eylül 1913), ss. 1-2.
- “Dağarcık”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Dergah Yayınları, 1977/c, ss. 181.
- “Toprak’ın Sözleri”, *Toprak*, S:1, 1 Mart 1329, (14 Mart 1913), ss. 2-3.
- Cevat Rüşdü, “Mesleğimiz”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, S:1, 1 Mayıs 1336-1920, ss. 1-3.
- Hüseyin Kazım, “Bir Ziraat Gazetesinin Vazifesi”, *Resimli Çiftçi*, S:1, 30 Mart 1325, (12 Nisan 1909), ss. 7-8.
- “Aydınlık”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, (TDEA), C.1, İstanbul, Dergah Yayınları, Ocak 1977/b, ss. 240.
- “Beyan’ül Hak”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, Dergah Yayınları, Ocak 1977/a, ss. 412-413.
- “Dergi”, *Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994, ss. 44-45.
- “İnsanîyet”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, Dergah Yayınları, 1981, ss. 396-397.
- “Küçük Mecmua”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, Dergah Yayınları, Ocak 1986/a, ss. 31.
- “Mecmua-ı Fünun”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, Dergah Yayınları, Ocak 1986/b, ss. 175-176.
- “Servet-i Fünun”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, Dergah Yayınları, Mayıs 1990, ss. 527-528.
- “Türk Sözü”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, Dergah Yayınları, Ekim 1998, ss. 421.
- Abdullah, Fevziye; “Mizancı Murat Bey”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S:2, Eylül 1950-Mart 1951, ss. 67-88.
- Ahmetoğlu, Selim; *İttihatçı Aktüaliteden Kitlesel Popülariteye: Şebbal Mecmua-sı (1909-1914)*, İstanbul, Libra Yayıncılık, Mayıs 2010.

- Akpolat-Davud, Yıldız; "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Sosyolojisinin Kaynakları 1: Milli Tetebbular Mecmuası", *Türkiye Günlüğü*, S:44, Ocak-Şubat 1997, ss. 86-91
- Akpolat-Davud, Yıldız; "II. Meşrutiyet'te Toplumda Kadına Başat Rol Vermeyen Kadın Dergisi Mahasin", *Tarih ve Toplum*, S:156, Aralık 1995, ss. 42-47.
- Alkan, Mehmet Ö.; "Prens Sabahattin ve Terakki'si (1906-1908)", *Müteferrika*, S:26, K1Ş, 2004, ss. 35-52.
- Alkan, Mehmet Ö.; "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: Felsefe Mecmuası", *Tarih ve Toplum*, C.11, S:66, Haziran 1989, ss. 49-56.
- Altıntaş, Ayten; "Basılı Tıp Yayınları Alanının Öncülerinden Biri: 'Tuhfetü'l Tıb', *Tıp Tarihi Araştırmaları*, S:10, Haziran 2001, ss. 21-37.
- Alemdar, Korkmaz; "Türk Basını", *Türk Ansiklopedisi*, C.32, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1983, ss. 65-68.
- Apaydın, Mustafa; *Aydede 1922/ Refik Halid Karay*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2013.
- Arai, Masami; *Jöntürk Dönemi ve Türk Milliyetçiliği*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- Aslantaş, Selim; "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Akademik Türkçü Dergi: Milli Tetebbu'lar Mecmuası", *Kebikeç*, S:26, 2008, ss. 209-220.
- Ataman-Pekman, Bora-Cem; "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Türk Basınında Bir Baskı Güzelliği Şampiyonu: Şehbal Dergisi", *Müteferrika*, S:34, Güz 2008/2, ss. 119-132.
- Aydın, Hakan; "İdman (1913-1914): İlk Kapsamlı Spor Dergisi Üzerine Bir İnceleme", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:27, 2009/2, ss. 153-170.
- Azim, Mehmet; "Çocuk Dostu Dergisi", *Müteferrika*, S:20, Sonbahar 2001/a, ss. 249-259.
- Azim, Mehmet; "Çocuk Bahçeleri Dergileri", *Müteferrika*, S:19, Yaz 2001/b, ss. 143-187.
- Baykal, Hülya; *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990.
- Bayram, Yavuz; "Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz", *Hece*, S:104-105, Ankara, 2005, ss. 484-500.

- Bektaş, Ekrem; "Beyanülhak", *İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss.34-35.
- Bıyıklı, Şaban; "Ulum-ı İktisadiye ve içtimaiye Mecmuası", *Müteferrika*, S:20, Sonbahar 2001, ss. 201-216.
- Bozkurt, Ayşe; "Bir Mütareke Dönemi Dergisi: Yarı", *Müteferrika*, S:27, Yaz 2005, ss. 3-45.
- Büyükbaykal, Güven-Ceyda Ilgaz; "Günümüzde Türk Basındaki Magazinleşme Olgusu", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S:29, 2007, ss. 51-62.
- Çakır, Sepil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, 2. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.
- Çavdar, Tevfik; "Mecmua-ı Fünun Üzerine", *Amme İdare Dergisi*, C.15, S:2, Haziran 1982, ss. 83-98.
- Çavdar, Tuba; "İslam Mecmuası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Sosyoloji Dergisi*, S:10, 2005, ss. 159-164.
- Çelik, Hüseyin; "Genç Kalemler", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C:14, Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 21-23.
- Çeliktemel-Thomen, Özde; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", *Online International Journal of Communication Studies*, Vol:2, June 2010, ss. 1-17.
- Çetin, Atilla; "Hikmet", *İslam Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, ss. 519-520.
- Denoyer, Pierre; *Modern Basın*, Çev: Adnan Cemgil, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963.
- Diñçer, Ferruh; "Türkiye'de Veterinerlik ve Tarım Alanında İlk Süreli Yayın 'Vasıta-ı Servet' Üzerine Bir İnceleme", Ankara, *Fırat Üniversitesi, Elazığ Veteriner Fakültesi Dergisi*, C.3, No:1, Ayrı Basım, 1976, ss. 66-83.
- Doğan, İsmail; "Sosyolojik Düşüncenin Osmanlı'daki Kaynakları: 'Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası Örneği'", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.32, S:1, 2002, ss. 49-82.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin; "Namık Kemal'in Diyojen Gazetesindeki Mizahi Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies, International*

- Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 7/1 Winter 2012, Turkey, ss. 935-951.
- Duman, Hasan; *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Katalogu 1828-1928*, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi, 1986.
- Ekinci, Necdet; "İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bilimsel Türkçülük Çabalarına Bir Örnek: Yeni Mecmua", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S:11, 2001, ss. 137-162.
- Emre, İsmet; "Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S:1, 1995, ss. 111-118.
- Erginöz, Gaye Şahinbaş; "Aylık Türkçe Bilim Dergisi Mecmua-ı Fünun", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.10, S:1, 2008, ss. 186-192.
- Erkek, Mehmet Salih; "Osmanlı Devletinde İlk Türkçü Eğitim Dergisi: Yeni Fikir", *History Studies*, Volume 4/1, 2012, ss. 197-213.
- Ertuğ; Hasan Refik; "Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti?", *Yeni Türkiye*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1959, ss. 171-205.
- Evren, Burçak; "Başlangıcından Günümüze Sinema Dergileri", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984, ss. 135-148.
- Evren, Burçak; *Başlangıçtan Günümüze Türkçe Sinema Dergileri*, İstanbul, Korsan Yayım, Ekim 1993.
- Galitekin, Ali Nezh, "Mülkiye Mecmuası", *Müteferrika*, S:10, Kış 1996, ss. 143-185.
- Girgin, Atilla; *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği*, 2. Baskı, İstanbul, İnkılab Kitabevi, 2003.
- Girgin, Atilla; *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2001.
- Göçmen, Muammer; *İsviçre'de Jöntürk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri*, İstanbul, Kitabevi, 1995.
- Gönenç, Aslı Yapar; "Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S:29, 2007, ss. 63-78.
- Gönenç, Aslı Yapar; *Türkiye'de ve Fransa'da Dergicilik ve Kadın Dergileri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2006.

- Gönenç, Aslı Yapar; Dergicilik ve Gazetecilik Arasındaki Ayrım, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S:22, 2005, ss. 25-28.
- Gönenç, E. Özgür; "Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S:19, 2004, ss. 93-105.
- Gülcü-Tunç, Erdinç-Samiye; "Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:3 (2), 2012, ss. 155-176.
- Gündüz, Mustafa; *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları: İctihad, Sebilürreşad ve Türk Yurdu'nda Toplumsal Tezler*, Ankara, Lotus Yayınları, 2007.
- Günyol, Vedat; *Sanat ve Edebiyat Dergileri*, Ankara, Alan Yayıncılık, Aralık 1986.
- Günyol, Vedat; "Matbuat", *İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, ss. 367-380.
- Gündoğdu, Cihangir; "Diyoben Dergisi ve Dizini", *Müteferrika*, S:35, Yaz 2009, ss. 49-90.
- Gür, Alim; "Dergah Mecmuası ve Ahmet Haşim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S:10, Kış 2010, ss. 316-331.
- Gürsoy, Ülkü; "II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Doğu-Batı*, S:46, Ağustos-Eylül, Ekim 2008, ss. 207-221.
- İnuğur, M. Nuri; *Türk Basınında İz Bırakanlar*, İstanbul, Der Yayınları, 1988.
- İnuğur, M. Nuri; *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1999.
- Hiçyılmaz, Ergun; "Spor Dergiciliği", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, Gelişim Yayınları, Ekim 1984, ss. 203-218.
- Jeltjakov, A. D.; *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A. Ş. 1979.
- Kadıoğlu, Sevtap; "Ziraat ve Sınat Tercüme-i Fünun Odaları Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.5, S:2, 2004, ss. 39-61.
- Kadıoğlu, Sevtap; "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.4, S:1, 2002, ss. 99-118.
- Kahraman, Âlim; "Matbuat", *İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara, Diyanet

- Vakfı Yayınları, 2003/a, ss. 121-125.
- Kahraman, Âlim; "Mecmua-ı Ebuzziya", *İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2003/b, ss. 268-269.
- Kahraman, Alim; "Küçük Mecmua", *İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, ss. 528-529.
- Kara, Mustafa; "Ceride-i Sufiyye" *İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, ss. 410.
- Karacasu, Barış "Bir İlk Dergi: Fut Bol", *Müteferrika*, S:33, Yaz 2008, ss.117-142.
- Karadişioğulları, Ekrem; "Dergah Mecmuasının Türk Edebiyatı İle Milli Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 27, Erzurum 2005, ss. 219-226.
- Karakoç, İrfan; "Osmanlı Basınında Öncü Bir Sosyalist Dergi: İştirak", *Müteferrika*, S:15, Yaz 1999, ss. 97-111.
- Karaman, Deniz; "Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.7 Liberalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, ss. 84-102.
- Karakışla, Yavuz Selim "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Çocuk Dünyası Dergisi (1913-1914; 1918-1919; 1926-1927)", *Müteferrika*, S:13, Yaz 1998, ss. 119-191.
- Karpat, Kemal; *İslam'ın Siyasallaşması*, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2005.
- Keskin, Tülay; "Demet Dergisinde Kadın ve İlerleme Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S:37, 2005, ss. 289-312.
- Keskin, Nuray E., "II. Meşrutiyet'te Yeni Düzen Arayışı: Mülkiye Mecmuası Üzerine Bir İnceleme (1909-1911)", Der: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları 2009, ss. 225-236.
- Kocabaşoğlu, Uygur; *Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ağustos 2010.
- Kocabaşoğlu, Uygur; "Hürriyetin Basması Kadar Basını da Ünlüdür", Ed.:

- Sina Akşin-Sarp Balcı-Barış Ünlü, *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2010, ss. 163-209.
- Koloğlu, Orhan; *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.
- Koloğlu, Orhan; "Basın", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayımıdır, 1994, ss. 69-73.
- Koloğlu; Orhan; *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.
- Koloğlu, Orhan; *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul, Pozitif Yayınları, Ağustos 2006.
- Koraltürk, Murat; "Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişiminde Önemli Bir Yayımlar: Ulum-ı İçtimaiye ve İktisadiye Mecmuası ve Dizini", *Müteferrika*, S:8-9, Bahar-Yaz 1996, ss. 180-190.
- Koraltürk, Murat; "Halka Doğru ve Dizin", *Müteferrika*, S:25, Yaz 2004, ss. 161-179.
- Koraltürk, Murat; "Sanayi Mecmuası ve Dizini", *Müteferrika*, S:20, Sonbahar 2001, ss. 41-63.
- Kurt, Ümit; *Türk'ün Büyük Biçare Irkı' Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Nüzhet, Selim; *Türk Gazeteciliği*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
- Odabaşı, İ. Arda; "1908 Devriminin İttihatçı Dergisi: Bağçe (I)", *Müteferrika*, S:34, Güz 2008/2, ss. 49-98.
- Okay, Cüneyd; "19. Yüzyılda Bir Bilim ve Edebiyat Dergisi: Güneş", *Müteferrika*, S:32, Kış 2007, ss. 163-170.
- Okay, Cüneyd; "Muallim Mecmuası", *Müteferrika*, S:20, Sonbahar 2001, ss. 123-132.
- Okay, Cüneyd; "Fünun ve Sanayi Dergisi ve İşçi Temin-i İstikbal Sandığı", *Toplumsal Tarih*, S:46, Ekim 1997, ss. 50-53.
- Okay, M. Orhan; "Güneş", *İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, ss. 296-297.
- Okay, M. Orhan; "Haver", *İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, ss. 527-528

- Okay, Cüneyd; *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, İstanbul, Kırkambar Yayınları, Mayıs 1998.
- Okay, Cüneyd; *Türk Derneği*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.
- Okay, Cüneyd; "Bilinmeyen Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Kalbi", *Müteferrika*, S:24, Kış 2003, ss. 139-144.
- Okay, Cüneyd; "Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası", *Müteferrika*, S:19, Yaz 2001, ss. 131-141.
- Özçelik, Mustafa; "Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad Dergisi", *Değirmen*, Y:9, S:29-30-31, Ocak-Haziran 2012, ss. 12-20.
- Özdiş, Hamdi *Osmanlı Mizab Basımında Batılulaşma ve Siyaset (1870-1877)*, İstanbul, Libra Yayımcılık, Haziran 2010.
- Özgen, Murat; *Türkiye'de Basımın Gelişimi ve Sorunları*, İstanbul, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004.
- Özlük, Nuran; "Büyük Mecmua ve Sistematik İndeksi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:5/3, Summer 2010, ss. 1801-1826.
- Özuyar, Ali; *Sinemamın Osmanlıca Serüveni*, Ankara, Öteki Matbaası, Şubat 1999.
- Parlatır, İsmail; "Servet-i Fünun", *İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, ss. 573-575.
- Parmaksızoğlu, Abbas; *Türk Gazetecilik ve Basım Tarihi*, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1959.
- Polat, Nazım H.; "İçtihad", *İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, ss. 446-448.
- Polat, Nazım H.; "II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basım Hayatının Bir Yansıması Olarak Rübap Dergisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S:24, Güz 2003, ss. 7-41.
- Sağlam, M. Halil; "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basımında 'Rübap' Dergisinin Yeri ve Önemi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.21, Haziran 2009, ss. 434-440.
- Sarıdoğan, Koray; "Ahmet Midhat ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Tespitler", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, C.3, S:11, 2014, ss. 137-146.

- Sarınay, Yusuf; *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2004.
- Seyhan, Salih; "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basını ve İçeriklerinden Seçilmiş Örnekler ", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/3, Winter 2013, ss. 494-516.
- Siddiği-Topchubaev, Jawad-Kubatali, "1914 Yılında Yayımlanan 'Terbiye Mecmuası' ve Devamı Olarak 1918 Yılında Yayımlanan 'Terbiye' Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Toplum Bilimleri Dergisi*, C.7, S:13, Ocak 2013, ss. 331-346.
- Sönmez, Sevgül; "Eski Harfli Türkçe Spor Dergileri", *Tombak Dergisi*, S:24, Şubat 1999,ss. 65-71
- Şahinkoç, Mehmet; "Sanayi Mecmuası", *Müteferrika*, S:20, Sonbahar 2001, ss. 19-40.
- Şapolyo, Enver Behnan; *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Ankara, Güven Matbaası, 1971.
- Şentürk, Recep; "İçtimaiyat Mecmuası", *İslam Ansiklopedisi*, C.21, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, ss. 448-449
- Tanpınar, Ahmet Hamdi; *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 20. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2012.
- Tekin, Yusuf; "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.57, S:4, 2002, ss. 171-184.
- Tevetoğlu, Fethi; "Türkçü Dergiler 1", *Türk Kültürü*, Y:25, S:296, Aralık 1987, s. 723-731.
- Tonga, Necati; "Türk Edebiyatı Tarihinde Mühim Bir Mecmua: Akbaba (1922-1977)", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 3/2, Spring 2008, ss. 665-679.
- Toprak, Zafer; "Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı", *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984, ss. 13-54.
- Toprak, Zafer; "II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, İletişim Ya-

- yımları, 1985/a, ss. 635-640.
- Toprak, Zafer; "Milli İktisat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985/b, ss. 740-747.
- Toprak, Zafer; "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985/c, ss. 126-132.
- Topuz, Hıfzı; *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basım Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, Kasım 2003.
- Tunalı, Ayten Can; "Ceride-i Askeriyenin Tarih Araştırmalarındaki Yeri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.23, S:36, 2005, ss. 195-211.
- Tuncay, Mete; "Aydınlık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayımıdır, 1993, ss. 481-482.
- Türesay, Özgür; "Ebuzziya Tevfik ve Mecmua-ı Ebuzziya, (1880-1912)", *Müteferrika*, S:18, Kış 2000, ss. 87-140.
- Turinay, Necmettin; "Resimli Kitap ve II. Meşrutiyet Yıllarında Dergiler", *Milli Kültür*, S:38, Şubat 1983, ss. 23-26.
- Uçman, Abdullah; "Mecmua-ı Fünun", *İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, ss. 270-271.
- Uçman, Abdullah; "Dergah", *İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 172-173.
- Uçman, Abdullah; "Bilgi Mecmuası Üzerine", *Tarih ve Toplum*, S:237, Eylül 2003, s. 132-134.
- Uçman, Abdullah; "Aşiyân", *İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 11.
- Üyepazarcı, Erol; "Türk Basımının İlk Mizah Dergilerinden: Çingiraklı Tatar", *Müteferrika*, S:21, Yaz 2002, ss. 27-44.
- Üyepazarcı, Erol; "II. Meşrutiyetin İlanı Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Dönemin Nitelikli Mizah Dergisi: Kalem (I)", *Müteferrika*, S:33, Yaz 2008, ss. 57-98.
- Varlık, Bülent; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss.

112-125.

Yapar, Aslı; "Türk Dergiciliğinin Sorunları", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S:10, 2000, ss. 65-69.

Yaşar, Fatma Tunç; "Osmanlı Kadın Eğitime Yönelik İlk Süreli Yayın: Terakki-i Muhadderat", *Değerler Eğitim Merkezi Dergisi*, Y:1, S:3, 2003, ss. 98-105.

YAZICI, Nesimi; "Milli Tetebbular Mecmuası", *İslam Ansiklopedisi*, C:30, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, ss. 83-84.

YAZICI, Nesimi; "Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını: Takvim-i Ticaret", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.39, S:1, 1999, ss. 55-68.

YAZICI, Nesimi; "Hadika", *İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, ss. 18-19.

YAZICI, Nermin; "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6/3, Summer 2011, ss. 1299-1313.